

Leefbaarheid in de landbouw

Een werkbaar begrip?

Departement Landbouw en Visserij
afdeling Monitoring en Studie

Dirk BERGEN

Leefbaarheid in de landbouw – Een werkbaar begrip?

Dirk Bergen

november 2009

Rapport, 79 blz

Depotnummer: D/2009/3241/515

Departement Landbouw en Visserij
afdeling Monitoring en Studie
Ellipsgebouw (6de verdieping)
Koning Albert II - laan 35, bus 40
1030 Brussel
Tel. 02 552 78 20 - Fax 02 552 78 21
✉ e-mail: ams@vlaanderen.be

Vermenigvuldiging en/of overname van gegevens zijn toegestaan mits de bron expliciet vermeld wordt:

Bergen D. (2009) *Leefbaarheid in de landbouw – Een werkbaar begrip?*
Beleidsdomein Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, Brussel.

Wij doen ons best om alle informatie, webpagina's en downloadbare documenten voor iedereen maximaal toegankelijk te maken. Indien u echter toch problemen ondervindt om bepaalde gegevens te raadplegen, willen wij u graag hierbij helpen. U kunt steeds contact met ons opnemen.

Wilt u op de hoogte gehouden worden van onze nieuwste publicaties, schrijf u dan in op de AMS-nieuwsflash via de onderstaande link:

<http://www.vlaanderen.be/landbouw/studies/nieuwsflash>

LEEFBAARHEID IN DE LANDBOUW

Een werkbaar begrip?

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	7
1.1.	Doelstelling	7
1.2.	Definitie.....	8
1.3.	Aanpak	10
2.	Een conceptueel kader voor het landbouwinkomen.....	11
2.1.	Gezinsinkomen versus landbouwinkomen.....	11
2.2.	Landbouwinkomen, bekeken vanuit bedrijfseconomisch standpunt.....	13
2.2.1.	Bedrijfseconomisch versus fiscaal	13
2.2.2.	Verdiepen van de bedrijfseconomische benadering.....	14
2.3.	Stabiliteit van het inkomen in de landbouwsector	17
2.3.1.	Inkomen van de landbouw als sector	17
2.3.2.	Opgelet: geen pars pro toto	18
2.3.3.	Evolutie van het inkomen van subsectoren	20
2.3.4.	Besluit.....	21
3.	Analyse van enkele benaderingen van leefbaarheid	22
3.1.	Betekenis van de cijfers in de verschillende benaderingen.....	22
3.2.	Wel eerst zoveel mogelijk vergelijkbaar maken!.....	24
3.3.	De benaderingen zelf.....	25
3.3.1.	Leefloon - levensminimum	25
3.3.2.	Minimumloon.....	27
3.3.3.	Gewestelijk Vergelijkbaar Inkomen.....	29
3.3.4.	Minimumgrenzen voor het ILB.....	31
3.3.5.	Criterium leefbaarheid in verband met de toekenning van landbouwinvesteringssteun	33
3.3.6.	Criterium leefbaarheid in verband met het advies voor de toekenning van een stedenbouwkundige vergunning in agrarisch gebied	36
3.3.7.	Leefbaarheid, vanuit het perspectief van de (accounting en) adviesverlening.....	39
3.3.8.	Leefbaarheid, vanuit het perspectief van de landbouwsector	41
3.3.9.	Leefbaarheid in moeilijke tijden	45
3.3.10.	Leefbaarheid, vanuit het perspectief van kredietverstrekking	47
3.4.	Conclusies met betrekking tot de benaderingen van leefbaarheid	50
3.4.1.	Inleidende bemerkingen	50
3.4.2.	Vergelijking van de leefbaarheidsbenaderingen onderling – Wat kunnen we daaruit leren?.....	50
4.	Enkele macro-economische gegevens met betrekking tot het landbouwinkomen.....	54
5.	Is leefbaarheid wel een werkbaar begrip?	60
5.1.	Het beantwoorden van de vraag	60
5.2.	Naar een werkbaar instrument voor de inschatting van de leefbaarheid bij landbouwbedrijven.....	63

5.3. Evaluatie van de leefbaarheid bij landbouwbedrijven met voldoende financiële informatie	66
5.4. Gebruik van andere instrumenten voor de evaluatie van de leefbaarheid van landbouwbedrijven	67
6. Samenvatting	70
7. Mogelijke vervolgstappen	72
Gecontacteerde personen.....	73
Bibliografie.....	74
Afkortingenlijst	78

Lijst met tabellen

Tabel 1: Evolutie FAI/FAK in de landbouwsector (2001-2007)	17
Tabel 2: Resultaten per productierichting (2007)	18
Tabel 3: Evolutie van het inkomen van enkele subsectoren (2005-2007)	20
Tabel 4: Leefloonbedragen van kracht op 1 juni 2009.....	25
Tabel 5: Brutobedragen GGMMI voor het verrichten van normale voltijdse arbeidsprestaties van kracht op 1 oktober 2008.....	27
Tabel 6: GGMMI afhankelijk van leeftijd voor werknemers jonger dan 21.....	28
Tabel 7: Raming van de loonmassa per loontrekkende (Vlaanderen)	29
Tabel 8: Definities BSS en SO	31
Tabel 9: Berekening referentie-inkomen (2007-2009).....	33
Tabel 10: Resultaten huishoudbudgetenquête (2006-2009).....	46
Tabel 11: Rechtstreekse vergelijking van de in de verschillende benaderingen van leefbaarheid gehanteerde bedragen (2009)	52
Tabel 12: Evolutie landbouwarbeidsinkomen, vergelijkbaar inkomen en netto toegevoegde waarde	56
Tabel 13: Evolutie van het landbouwarbeidsinkomen in nominale en reële termen (1970-2004).....	58
Tabel 14: Gangbaar voor de beoordeling van de gezondheid van bedrijven gehanteerde ratio's	66

Lijst met figuren

Figuur 1: Inkomensbronnen van een landbouwersgezin.....	11
Figuur 2: Samenstelling landbouwgezinsinkomen (2009).....	12
Figuur 3: Bedrijfseconomische benadering van een landbouwbedrijf.....	15
Figuur 4: Structuur van de opbrengsten in relatie tot het inkomen.....	16
Figuur 5: Evolutie FAI/FAK in de landbouwsector (2001-2007).....	18
Figuur 6: Resultaten per productierichting (2007).....	19
Figuur 7: Bedrijfsinkomen per familiale arbeidskracht voor melkveebedrijven (gemiddelde over periode 2005-2007)	19
Figuur 8: Evolutie van de rentabiliteit van enkele subsectoren (2005-2007)	20
Figuur 9: Vergelijking van de in de verschillende benaderingen van leefbaarheid gehanteerde bedragen (2009).....	53
Figuur 10: Evolutie van het landbouwarbeidsinkomen (1970-2008).....	57
Figuur 11: Effect van de inflatie op de evolutie van het landbouwarbeidsinkomen per arbeidseenheid (1970-2004).....	59

1. Inleiding

1.1. Doelstelling

Om de haverklap wordt het begrip leefbaarheid in de mond genomen. Uit de literatuur blijkt ook dat deze leefbaarheid voor de landbouwsector een bijna permanente zorg is. Vaak wordt het begrip in verband gebracht met de druk op de landbouwprijzen, waarbij het voor bepaalde sectoren niet altijd duidelijk is of zij het hoofd boven water kunnen houden. Het wordt ook gebruikt wanneer gesproken wordt over het landbouwbeleid van de toekomst. Wat zal de impact zijn van dit beleid op de leefbaarheid van de landbouwbedrijven?

Tegelijkertijd moet worden vastgesteld dat het begrip leefbaarheid door diverse instanties en personen op nogal uiteenlopende wijze wordt gehanteerd en dat er naargelang van het geval een verschillende betekenis aan wordt gehecht. Het is daarom nuttig dit begrip duidelijker te omschrijven, om de concepten te verhelderen, om te weten welke lading ermee gedekt wordt.

Het begrip leefbaarheid wordt ook gehanteerd bij de beoordeling van landbouwbedrijven, met name om te weten of zij in aanmerking komen voor een positief advies voor een stedenbouwkundige vergunning in agrarisch gebied en voor landbouwinvesteringssteun. Leefbare bedrijven komen wél in aanmerking, de andere niet.

In dit verband blijkt er nood te bestaan aan een betere kwantificering van het begrip leefbaarheid, om gemakkelijk hanteerbare kengetallen of richtcijfers aan te reiken. Het beter kwantificeren van het begrip leefbaarheid zou zeker positief kunnen bijdragen tot een eenduidig en afgestemd gebruik van het begrip door de Vlaamse landbouwadministratie.

De studie heeft daarom een dubbele doelstelling:

- enerzijds gaat het erom om het begrip “leefbaarheid” helder te omschrijven. Wat moeten we eronder verstaan en wat niet? Welke aspecten van leefbaarheid zijn belangrijk om in aanmerking te nemen? Hoe wordt leefbaarheid bekeken vanuit de overheid en de private sector? Dit is de primaire doelstelling.

- anderzijds zal getracht worden om voor het begrip “leefbaarheid” objectief verifieerbare kengetallen of richtcijfers te definiëren. Dit is de secundaire doelstelling. Het was bij de aanvang van deze studie niet zeker of dit ook zou lukken.

1.2. Definitie

In Van Dale worden het begrip leefbaar als volgt gedefinieerd:

Leefbaar:

- geschikt om erin of ermee te leven
betekenisverwante term: menswaardig
- (in België, niet algemeen)(van bedrijven): rendabel, levensvatbaar
bijvoorbeeld: een leefbare onderneming

Afgeleid: leefbaarheid

Leefbaarheid wordt niet strak afgelijnd als economisch begrip. *“Met het begrip leefbaarheid wordt aangegeven hoe aantrekkelijk en/of geschikt een gebied of gemeenschap is om er te wonen, of te werken. Het is een typisch containerbegrip en dus diffuus en multidimensioneel. Iedereen heeft een idee van de betekenis, maar de exacte omschrijving is sterk afhankelijk van tijd en plaats. Het is deels een uitgesproken subjectief begrip. Zo kan voor niet-economisch afhankelijke bewoners van een toeristenplaats een bepaalde situatie in het hoogseizoen onleefbaar zijn, terwijl voor de lokale toeristische ondernemer het oordeel over de leefbaarheid op dat moment heel anders kan luiden.”* (uit Wikipedia)

In algemene zin is leefbaarheid dus een uitspraak over de relatie van een subject (een organisme, een persoon of een gemeenschap) en de omgeving. Het gebruik van het woord “geschikt” in de definitie van Van Dale verwijst naar een minimale waarde, voldoende, maar niet veel meer dan dat. Een leefbare wijk lijkt daarmee een zelfde kwaliteitsniveau te duiden als een eetbare maaltijd of een leesbaar boek.

Met betrekking tot een bedrijf, in casu een landbouwbedrijf, wordt echter snel duidelijk dat bij gebruik van het begrip leefbaarheid onmiddellijk gedacht moet worden aan “economische leefbaarheid”. Van een landbouwbedrijf wordt – net zoals van een andere onderneming – impliciet verondersteld dat het economisch leefbaar moet zijn om te kunnen blijven bestaan. Het financiële aspect overheerst daarbij in hoge mate. Het zal dan ook in deze betekenis zijn dat het begrip verder in de tekst zal worden gebruikt.

Voor het begrip leefbaarheid is deze economische nuance gemakkelijk aan te geven: waar volgens de algemene betekenis gesproken moet worden over “geschikt om *erin* of *ermee* te leven”, wordt dat in economische zin “geschikt om *ervan* te leven”.

Van het feit dat dit een verengen is van de realiteit, moet men zich bewust zijn, en wordt goed geïllustreerd door de betekenis die vanuit de portaalsite socialeconomie.be wordt meegegeven. Op deze website betekent economische leefbaarheid namelijk “dat men probeert een leefbaar, rendabel bedrijf uit te bouwen, waarbij efficiëntie en winst een noodzakelijk, maar niet alleenstaand onderdeel zijn”.

Op deze wijze kan men gerust stellen dat leefbaarheid – in analogie met duurzaamheid – op drie pijlers rust: een economische, een sociale en een ruimtelijke (leefmilieugerelateerde). Natuurlijk wordt de grens tussen leefbaarheid en duurzaamheid op deze wijze erg dun. Dat

blijkt tevens uit Bogaert S. et al. (1999), wanneer zij stellen dat “economische duurzaamheid refereert aan de mate waarin landbouw economisch leefbaar is en in staat om op lange termijn de kosten te dekken”.

Misschien geeft het woordgebruik van Van Bossuyt P. (2005) nog het best de nuance weer. In zijn tekst wordt “economische leefbaarheid” geassocieerd met bedrijven, en met het feit dat landbouw in de eerste plaats een economisch gegeven is. Wanneer “leefbaarheid” in algemene zin wordt gebruikt, zonder link met het economische, gebeurt dit in de context van een “leefbaar platteland”, waarbij vanuit het streven naar een dynamisch platteland de sociale en ruimtelijke aspecten meer komen bovendrijven.

1.3. Aanpak

Er is gekozen om het begrip leefbaarheid verder “handen en voeten” te geven door te analyseren hoe diverse met landbouw gerelateerde of met landbouw relateerbare overheids- en private organisaties omgaan met het begrip leefbaarheid. Hoe definiëren zij deze? Worden er waarden of kengetallen aan gekoppeld? Hoe verhouden deze benaderingen zich ten opzichte van elkaar?

De volgende benaderingen van leefbaarheid komen in dit rapport aan bod:

- het leefloon en levensminimum;
- het Gewaarborgd Gemiddeld Minimum Maandinkomen (GGMMI);
- het Gewestelijk Vergelijkbaar Inkomen (GVI) van de loontrekkenden;
- de minimumgrenzen voor landbouwbedrijven die vanuit de EU-regelgeving worden opgelegd aan bedrijven om deel te kunnen uitmaken van het Landbouwmonitoringsnetwerk (LMN);
- voor leefbaarheid gehanteerde criteria, in verband met de toekenning van landbouwinvesteringssteun (via het Vlaams Landbouwinvesteringsfonds (VLIF));
- voor leefbaarheid gehanteerde criteria in verband met het advies voor de toekenning van een stedenbouwkundige vergunning in agrarisch gebied;
- leefbaarheid, vanuit het perspectief van de (accounting en) adviesverlening;
- leefbaarheid, vanuit het perspectief van de landbouwsector;
- leefbaarheid in moeilijke tijden (perspectief Boeren op een Kruispunt vzw);
- leefbaarheid, vanuit het perspectief van kredietverstrekking.

Deze benaderingen van leefbaarheid zijn deels het resultaat van literatuurstudie maar vooral van bevraging van vertegenwoordigers van de verschillende betrokken organisaties.

Dominant in de analyse is de vaststelling dat leefbaarheid vooral gezien moet worden als economische leefbaarheid en dat deze zeer sterk gekoppeld wordt aan inkomen, zowel op het vlak van een mogelijke minimumdrempel als op het vlak van een gewenst niveau. Alleen de banksector en Boeren op een Kruispunt vzw relativeren deze rechtstreekse koppeling. Op deze vaststelling wordt verder in de studie uiteraard uitvoerig ingegaan.

Omdat deze koppeling zo sterk is, moet eerst een conceptueel kader ontwikkeld worden voor het benaderen van dit inkomen. Daar wordt in het volgende hoofdstuk mee gestart.

Gaandeweg zullen ook vragen aan bod komen zoals bijvoorbeeld welke flexibiliteit nodig is bij de evaluatie van leefbaarheid of over welke minimale periode leefbaarheid bekeken moet worden. Sommige vragen zijn erg moeilijk te beantwoorden. In welke mate kan bijvoorbeeld met de eigenheid van de landbouwproductie rekening gehouden worden dat men soms moet blijven produceren met verlies of dat vaak geproduceerd wordt zonder zichzelf een degelijk inkomen toe te wijzen? Of in welke mate kan bij de evaluatie van de leefbaarheid rekening gehouden worden met bepaalde (voor landbouw karakteristieke) “reserves” (zoals grond)?

Ten slotte wordt een antwoord geformuleerd op de vraag of en onder welke voorwaarden leefbaarheid een werkbaar begrip kan zijn. Er worden tevens instrumenten aangereikt om de leefbaarheid van landbouwbedrijven te evalueren, naargelang van de mate waarin zij over boekhoudkundige en technische bedrijfsgegevens beschikken.

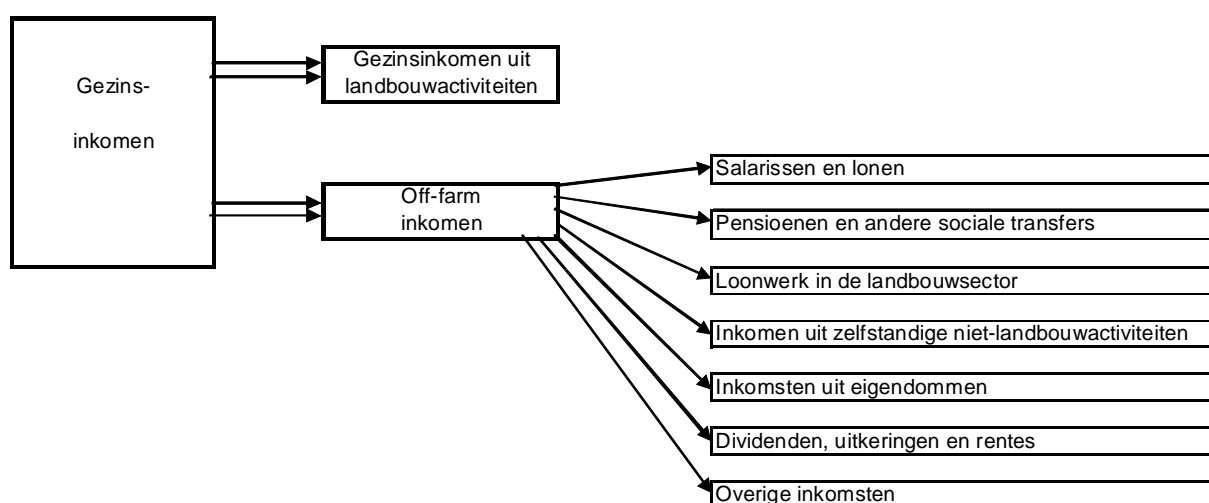
2. Een conceptueel kader voor het landbouwincome

2.1. Gezinsinkomen versus landbouwincome

Voor de auteurs van Stedula (2006) is het duidelijk dat “het” inkomen van “de” landbouwer niet bestaat. Niet alleen kan men in de berekening verschillende fictieve vergoedingen hanteren. Ook het in rekening brengen van de vergoeding van het eigen vermogen gebeurt niet standaard. Vaak is er bovendien verwarring over de herkomst van het inkomen: voor de ene telt het inkomen uit de landbouwactiviteit op zich, voor de andere gaat het over het besteedbare gezinsinkomen. Het besteedbare inkomen van het landbouwersgezin is de hoeveelheid geld waarover het gezin kan beschikken; dit geld kan zowel op het eigen bedrijf als uit andere activiteiten verdiend worden.

Figuur 1 geeft een overzicht van de mogelijke bronnen van inkomsten van een landbouwersgezin. Daarnaast kan inkomen uit niet-landbouwactiviteiten ook gebruikt worden om te investeren in het landbouwbedrijf. Het is dus niet altijd evident om een duidelijk onderscheid te maken tussen het (totale) gezinsinkomen en het gezinsinkomen uit landbouwactiviteiten.

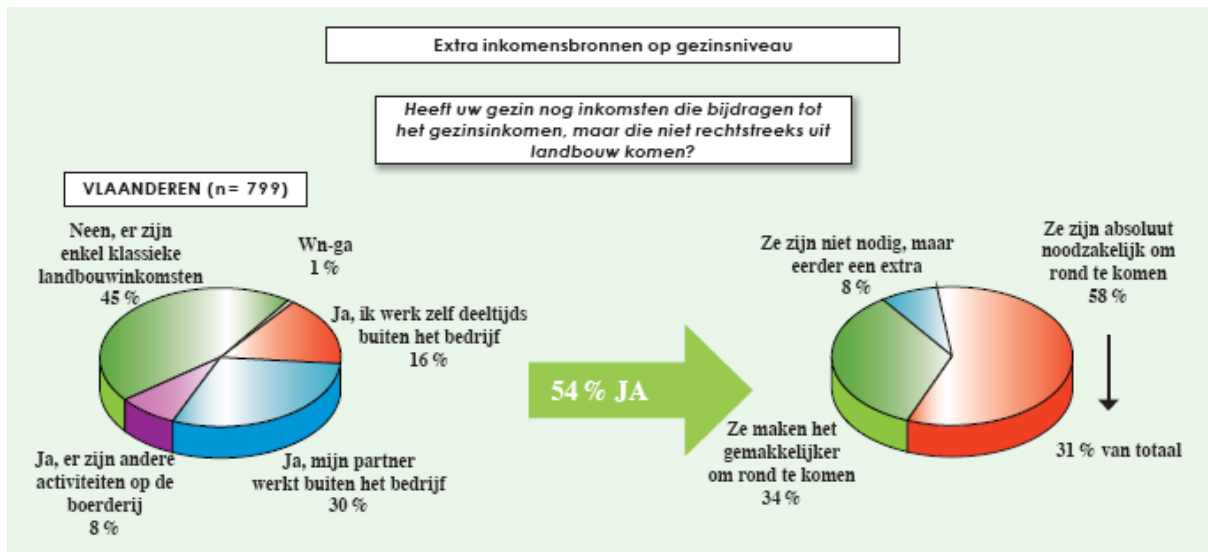
Figuur 1: Inkomensbronnen van een landbouwersgezin

Bron: Stedula (2006)

Dat het belang van het off-farm inkomen niet mag worden onderschat, wordt goed geïllustreerd in Figuur 2 uit Landbouwkrediet (2009) met betrekking tot de samenstelling van het gezinsinkomen. Het is opvallend dat 54% van de landbouwersgezinnen in Vlaanderen verklaart inkomsten te hebben die niet rechtstreeks uit de landbouw afkomstig zijn en dat bijna een derde (31%) aangeeft dat deze inkomsten absoluut noodzakelijk zijn om rond te komen. Voor Wallonië is de situatie nagenoeg gelijk.

Figuur 2: Samenstelling landbouwgezinsinkomen (2009)

Bron: Landbouwkrediet (2009)

Sommige landbouwersgezinnen opteren bewust voor een gemengd inkomen, waarbij het landbouwincome zowel het hoofdinkomen als het aanvullend inkomen kan zijn. In een dergelijke situatie kan het landbouwbedrijf op zich misschien wel rendabel zijn en dus economisch leefbaar, maar is het inkomen dat daaruit wordt gerealiseerd misschien onvoldoende om de financiële noden of behoeften van het gezin te lenigen.

In deze studie wordt gefocust op het landbouwincome en niet op het gezinsinkomen. Dat is ook logisch omdat het onderwerp juist de leefbaarheid van de landbouw is, van het landbouwbedrijf, van de landbouwactiviteit. Het mengen van landbouw- met niet-landbouwactiviteiten zou daarom het resultaat vooral vertroebelen.

2.2. Landbouwinkomen, bekeken vanuit bedrijfseconomisch standpunt

2.2.1. Bedrijfseconomisch versus fiscaal

Het bedrijfsinkomen kan vanuit twee verschillende invalshoeken benaderd worden. Een bedrijfseconomische analyse gebeurt op basis van opbrengsten en kosten en verschilt daardoor van een financiële analyse die gebeurt op basis van inkomsten en uitgaven.

Een *fiscale benadering* is voornamelijk gericht op het invullen van de verschillende fiscale aangiftes. Hierbij is vereist dat de voorgelegde boeken en bescheiden een samenhangend geheel vormen, dat alle transacties gestaafd zijn door bewijsstukken (zoals facturen) en dat de cijfers met de werkelijkheid overeenstemmen. Aangiftes op basis van een fiscale boekhouding kunnen enkel ingediend worden door erkende accountants of belastingsconsulenten die er op moeten toezien dat de boekhouding gevoerd werd volgens wettelijk bepaalde normen.

Binnen de fiscale benadering vormt de forfaitaire boekhouding een speciaal geval. Artikel 342 van het Wetboek van de inkomstenbelastingen (1992) biedt landbouwers, die niet over een bewijskrachtige boekhouding beschikken, de mogelijkheid hun aangifte op basis van een forfaitaire aanslag in te dienen. De forfaitaire grondslagen per landbouwstreek (barema's) worden door de FOD Financiën jaarlijks vastgelegd, in overleg met de betrokken beroepsgroeperingen (landbouworganisaties). Op basis van de barema's wordt dan de zogenaamde "semibrutowinst" bepaald (zie verder), maar deze kan nog verminderd worden met een aantal individueel aftrekbare kosten (pacht, milieuheffingen, onroerende voorheffing, interest van kredieten, lonen, sociale lasten en bijdragen, dierenartskosten, lidgelden, ...). Naar verluidt zou meer dan de helft van de Vlaamse landbouwers zijn belastingaangifte doen op basis van het forfaitaire stelsel.

Zowel bij de gewone als bij de forfaitaire fiscale benadering is het doel duidelijk: er wordt een bruto belastbaar inkomen bepaald op basis waarvan de overheid de te innen inkomensbelasting kan berekenen. Na afkomen van deze belasting blijft voor de landbouwer een netto (bedrijfs)inkomen over. Een fiscale boekhouding wordt enkel op bedrijfsniveau gevoerd.

Een *bedrijfseconomische benadering* of boekhouding omvat naast een algemene beschrijving van het bedrijf (algemene kenmerken en balans) ook per deelspeculatie een resultaatrekening. Meestal bevat deze boekhouding in beperkte of ruime mate een hoeveelheid technische informatie.

Deze boekhouding is in de eerste plaats bedoeld voor de bedrijfsleider, die er zijn arbeidsinkomen en verschillende rentabiliteitsberekeningen in kan terugvinden evenals een vergelijking van zijn bedrijf met vergelijkbare bedrijven.

Dergelijke benaderingen onderscheiden zich tevens van de louter fiscale boekhoudingen door het gebruik van een aantal "fictieve" rekeningen (fictieve pacht, fictieve lonen, fictieve interesten), de aanwezigheid van interne verbruiken en doordat afschrijvingen geschieden op basis van vervangingswaarden.

Het moge duidelijk zijn dat een landbouwbedrijfsleider pas echt een goed zicht krijgt op de leefbaarheid en zelfredzaamheid van het eigen bedrijf als hij een professionele bedrijfsvoering toepast aan de hand van een bedrijfseconomische boekhouding. Een forfaitaire bedrijfsvoering (zowel naar inkomen als in het kader van de BTW) verschaft veel minder informatie over de leefbaarheid.

Omdat de bedrijfseconomische aanpak meer inzicht verschaft, is hij in deze studie gekozen voor de verdere uitwerking van het concept leefbaarheid.

2.2.2. Verdiepen van de bedrijfseconomische benadering

De bedrijfseconomische benadering van het landbouwbedrijf wordt grafisch weergegeven in Figuur 3. Het is evenwel niet de bedoeling om in het kader van deze studie dieper in te gaan op elk van de daarin voorkomende termen. Deze informatie is te vinden in Bernaerts E. et al. (2009).

Het Landbouwmonitoringsnetwerk (LMN), dat beheerd wordt door de afdeling Monitoring en Studie van het Departement Landbouw en Visserij, vertegenwoordigt ongeveer 750 land- en tuinbouwbedrijven. Deze bedrijven worden bedrijfseconomisch benaderd en ontvangen jaarlijks een vertrouwelijke “bedrijfsuitslag” en een “vergelijkend bedrijfsrapport”, waarin het eigen bedrijf wordt gebenchmarkt ten opzichte van andere deelnemende bedrijven van hetzelfde type.

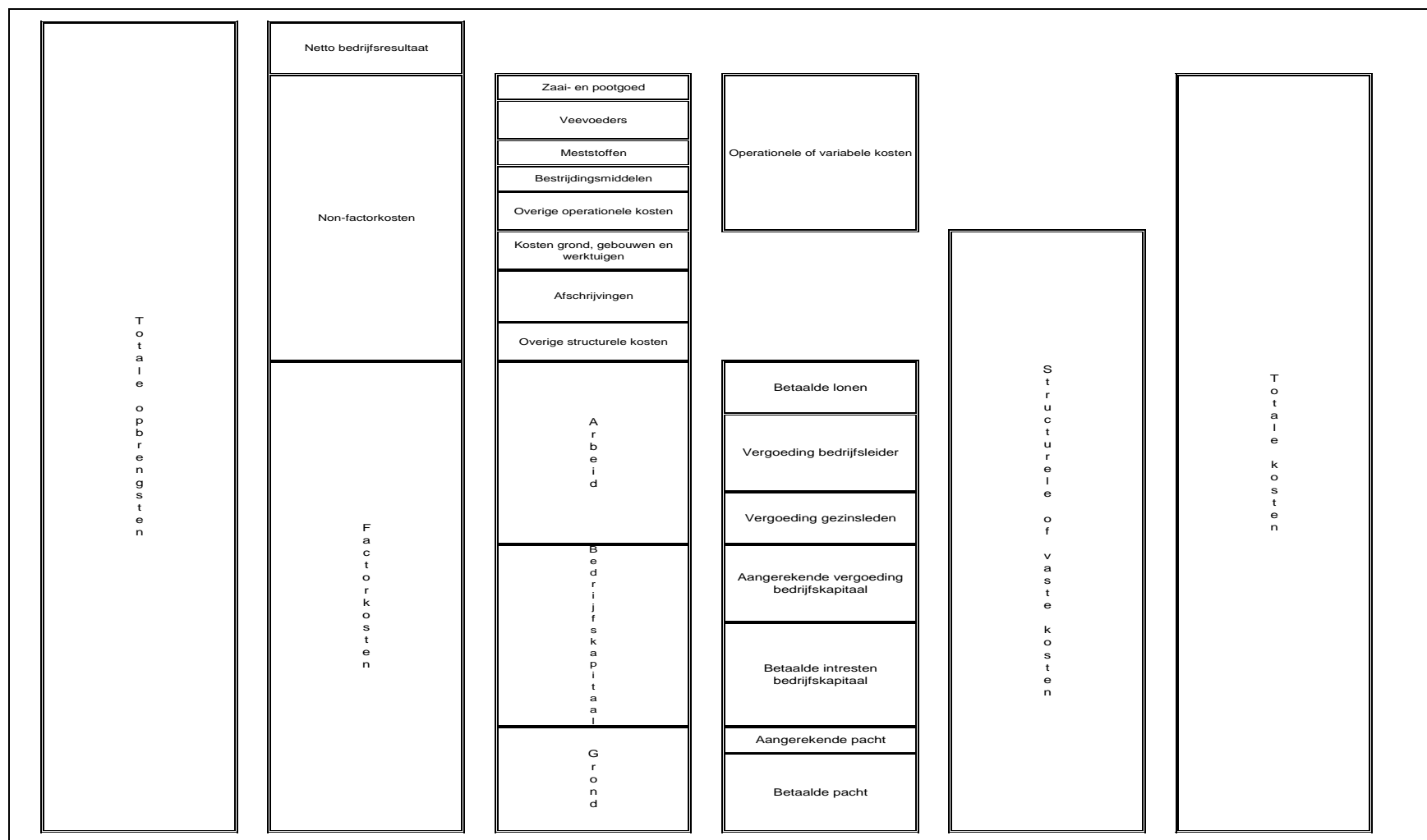
Bij de bespreking van de verzamelde informatie met de landbouwer worden geen uitspraken gedaan over de leefbaarheid van het betrokken landbouwbedrijf. Wél worden een reeks economische en technische indicatoren en kengetallen berekend die de bedrijfsleider in staat moeten stellen om zelf een inschatting te maken over de performantie van het bedrijf.

De voornaamste inkomensgerelateerde economische indicatoren (in euro) die in dit kader gebruikt worden, zijn:

- Netto bedrijfsresultaat (NBR)
- Arbeidsinkomen van de bedrijfsleider
- Arbeidsinkomen van het gezin (of familiaal arbeidsinkomen) dat uit de landbouwactiviteit gehaald wordt
- (Totaal) Arbeidsinkomen
- Bedrijfsinkomen

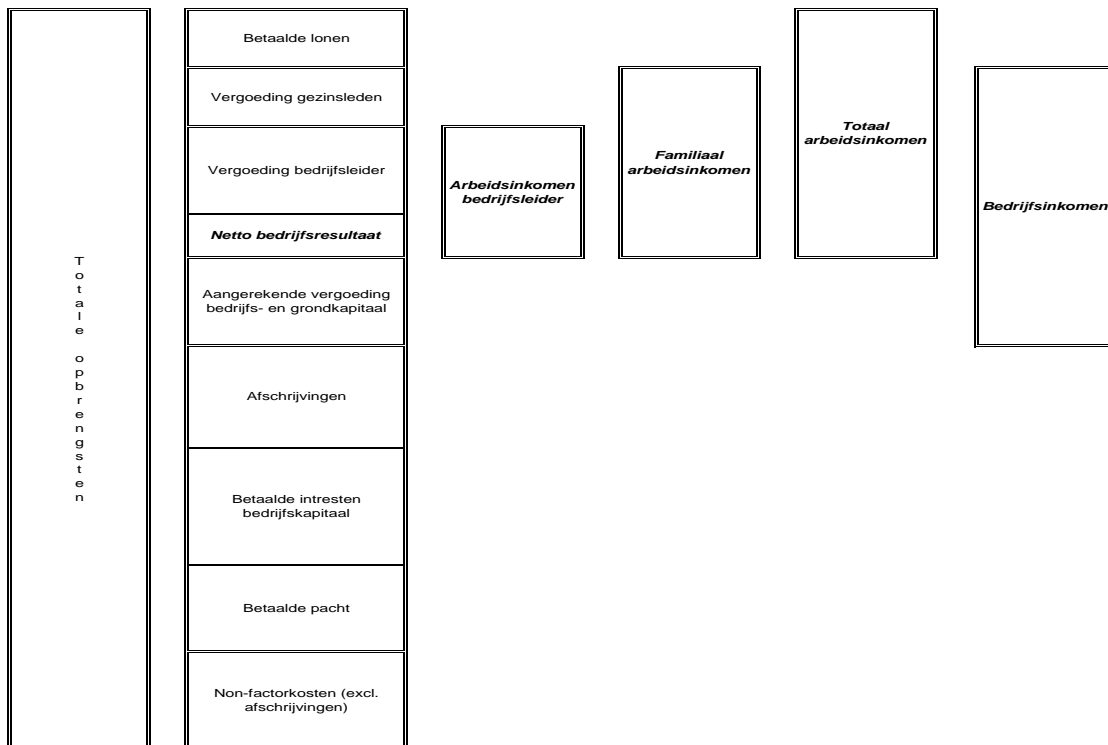
Het netto bedrijfsresultaat is het verschil van de totale opbrengsten en de totale kosten van het bedrijf en kan positief (winst) of negatief (verlies) zijn. Dit kengetal geeft aan in welke mate de totale opbrengsten al of niet toereikend zijn om alle kosten te dekken. Het familiale arbeidsinkomen wordt verkregen door van de totale opbrengsten alle kosten, behalve het toegerekend loon van de familiale arbeidskrachten, in mindering te brengen. Het is de vergoeding van alle familiale arbeid (inclusief arbeid bedrijfsleider) vermeerderd met het netto bedrijfsresultaat. Het bedrijfsinkomen omvat naast de vergoeding voor de familiale arbeid en het ondernemerschap ook de vergoeding voor de inbreng van eigen kapitaal van de ondernemer. Figuur 4 geeft de relatie tussen deze indicatoren weer.

Figuur 3: Bedrijfseconomische benadering van een landbouwbedrijf

Bron: Bernaerts E. et al. (2009)

Figuur 4: Structuur van de opbrengsten in relatie tot het inkomen

Bron: Bernaerts E. et al. (2009)

In de individuele bedrijfsuitslag wordt het bedrijfsinkomen verder geanalyseerd ten opzichte van een reeks technische parameters, namelijk: per beteelbare oppervlakte (in euro/ha), per voltijdse arbeidskracht (VAK) (in euro/VAK), per gewerkt uur (in euro/uur) en per 1.000 euro activa (op eindinventaris) (in euro). Daarmee kan dus een uitspraak gedaan worden over de productiviteit van dit inkomen. Vooral het inkomen per VAK en per gewerkt uur zijn hier relevant omdat daaruit cijfers resulteren die een vergelijking met andere economische sectoren mogelijk maken.

Voor het (landbouw)gezinsinkomen wordt ook de afhankelijkheid van landbouwsteun berekend:

- landbouwinkomen gezin met steun (euro)
- landbouwinkomen gezin zonder steun (euro)

Kengetallen in verband met het kapitaal (in %):

- solvabiliteit (= eigen vermogen in % van totaal vermogen)
- moderniteitsgraad (= boekwaarde duurzame productiemiddelen (exclusief grond) in % vervangingswaarde)

Indicatoren voor de rentabiliteit op bedrijfsniveau:

- rentabiliteit totaal vermogen (op eindinventaris) (in %)
- rentabiliteit eigen vermogen (op eindinventaris) (in %)

Er wordt tevens een saldo berekend van besteedbare financiële middelen. Dit saldo zou op het einde van het jaar theoretisch op de bankrekening van de landbouwer moeten staan en zou daarom kunnen worden gebruikt om de liquiditeit in te schatten.

2.3. Stabiliteit van het inkomen in de landbouwsector

Als leefbaarheid inderdaad voornamelijk een kwestie is van inkomen, is het essentieel om de stabiliteit van dit inkomen nader te onderzoeken. Naast een bepaald minimum inkomensniveau is enige mate van stabiliteit van dit inkomen zeker een belangrijk criterium om een bepaalde economische activiteit te kunnen continueren.

Over alle LMN-bedrijven heen maken de gegevens het mogelijk om de evolutie in te schatten van het inkomen van de landbouwsector en van bepaalde types landbouwbedrijven (waarvoor er voldoende waarnemingen zijn). Dit is het geval voor de sectoren: akkerbouw, melkvee, rundvlees, varkens, groenten-aardbeien, fruit en sierteelt.

Hoewel daarbij geen rechtstreekse uitspraak gedaan wordt over de leefbaarheid van de subsectoren, kan deze leefbaarheid wel benaderd worden aan de hand van het arbeidsinkomen per familiale arbeidskracht.

2.3.1. Inkomen van de landbouw als sector

Specifiek voor landbouw (tuinbouw niet inbegrepen dus) wordt in Tabel 1 en Figuur 5 de evolutie weergegeven van het familiale arbeidsinkomen (FAI) per familiale arbeidskracht (FAK).

Over de beschouwde periode 2001-2007 valt op:

- dat dit globale gemiddelde over de jaren sterk fluctueert;
- dat de jaren 2002 en 2003 resulteerden in een FAI/FAK dat gemiddeld 30 à 40% lager ligt dan het niveau van 2001;
- dat het inkomen in 2007 maar 93% bedroeg van het inkomen van 2001, zonder daarbij rekening te houden met inflatie en dus met verlies aan koopkracht.

Op basis van deze cijfers kan men daarom besluiten dat - afhankelijk van het inkomensniveau waarop leefbaarheid gedefinieerd wordt - de instabiliteit van het inkomen een probleem zou kunnen vormen voor de leefbaarheid. Met andere woorden: zolang de inkomensfluctuaties zich voordoen op een niveau dat hoger ligt dan het niveau dat als leefbaar wordt beschouwd, kan verondersteld worden dat de leefbaarheid niet bedreigd is. De situatie is uiteraard anders wanneer deze fluctuaties tot gevolg hebben dat het vereiste niveau van leefbaarheid het ene jaar wel en het andere jaar niet wordt bereikt.

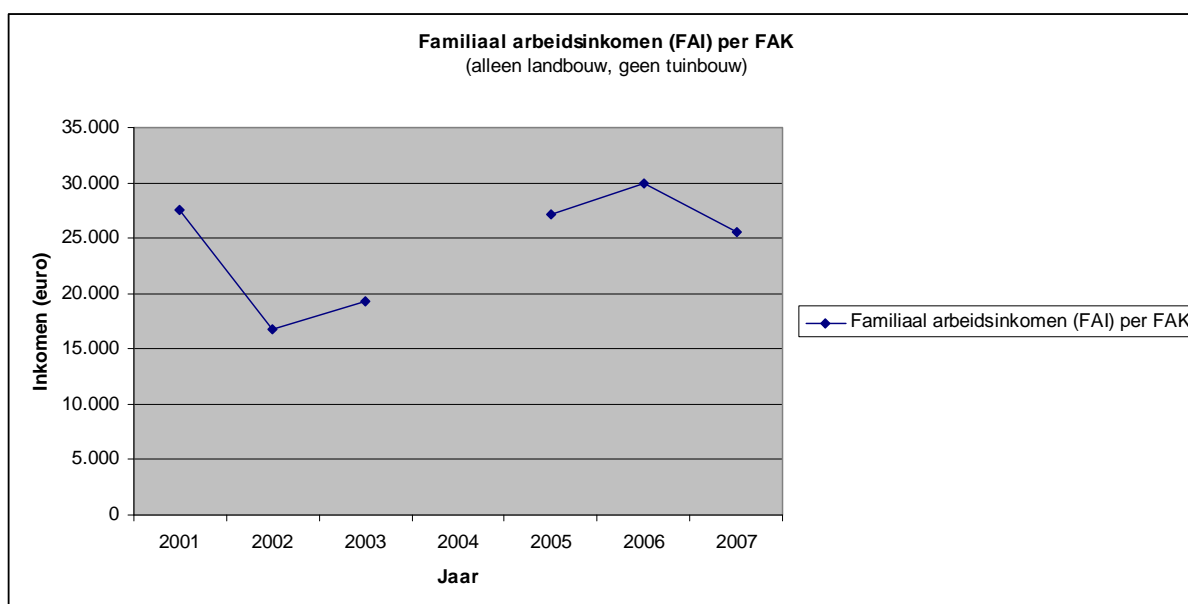
Tabel 1: Evolutie FAI/FAK in de landbouwsector (2001-2007)

Resultaten landbouw (2001-2007)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Familiaal arbeidsinkomen (FAI) per FAK	27.564	16.702	19.319		27.087	29.973	25.517
Afwijking ten opzichte van 2001 = 100	100	61	70		98	109	93

Bron: Bernaerts E. et al. (2009) Opmerking: voor 2004 zijn geen micro-economische cijfers beschikbaar

Figuur 5: Evolutie FAI/FAK in de landbouwsector (2001-2007)

Bron: Bernaerts E. et al. (2009)

Opmerking: voor 2004 zijn geen micro-economische cijfers beschikbaar

2.3.2. Opgelet: geen pars pro toto

De hiervoor gepresenteerde inkomencijfers voor de landbouw in zijn geheel (zonder tuinbouw dus) verhullen dan weer:

- de sterke verschillen die kunnen bestaan tussen subsectoren. Deze zijn voor het jaar 2007 geëxpliciteerd in Tabel 2 en Figuur 6. In dat jaar deden melkvee (sterk gespecialiseerd) en akkerbouw het gemiddeld duidelijk veel beter dan varkens en vleesvee;
- de sterke verschillen die kunnen bestaan tussen bedrijven individueel. De gemiddelden per productierichting camoufleren uiteraard de spreiding van de resultaten tussen bedrijven onderling. Dit wordt goed geïllustreerd in Figuur 7, waarin voor melkveebedrijven de spreiding van het bedrijfsinkomen per familiale arbeidskracht wordt weergegeven. Het betreft gemiddelde cijfers over de periode 2005-2007.

Op basis van deze vaststellingen wordt afgeleid dat het gevaarlijk is om besluiten te trekken over de leefbaarheid van de landbouwsector in zijn geheel. Dergelijke cijfers verhullen immers de toestand in bepaalde sectoren en op individueel bedrijfsniveau.

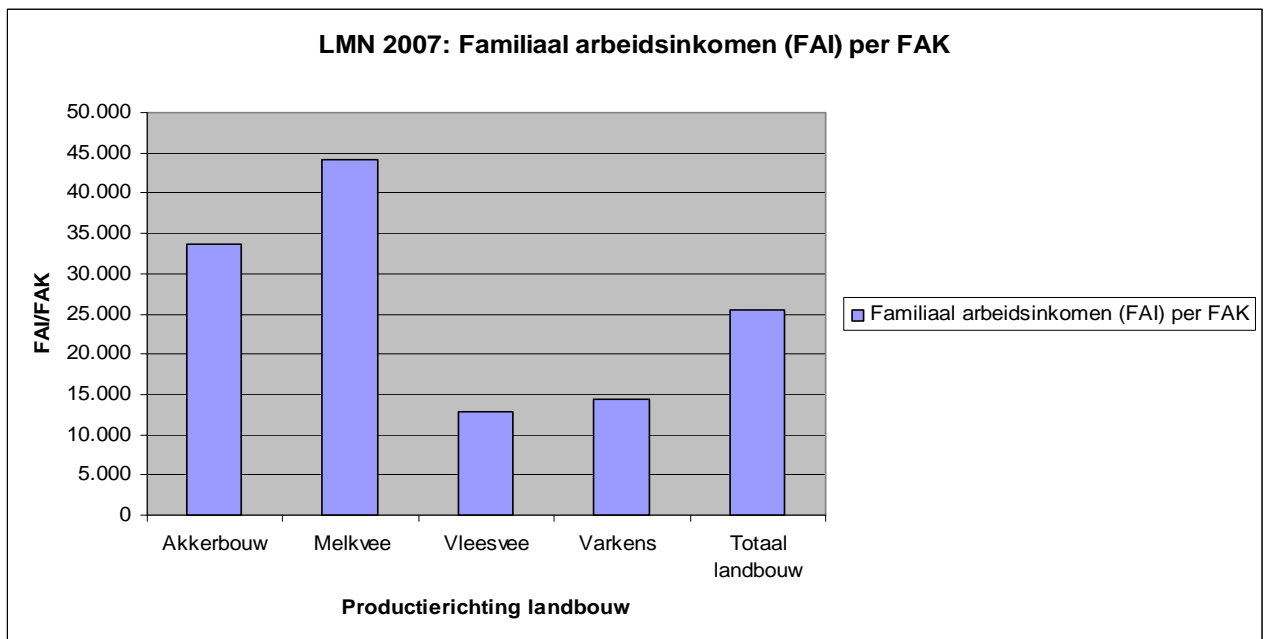
Tabel 2: Resultaten per productierichting (2007)

Resultaten per productierichting (2007)

	Akkerbouw	Melkvee	Vleesvee	Varkens	Totaal landbouw
Familiaal arbeidsinkomen (FAI) per FAK	33.686	44.180	12.794	14.375	25.517
Afwijking ten opzichte van het gemiddelde = 100	132	173	50	56	100

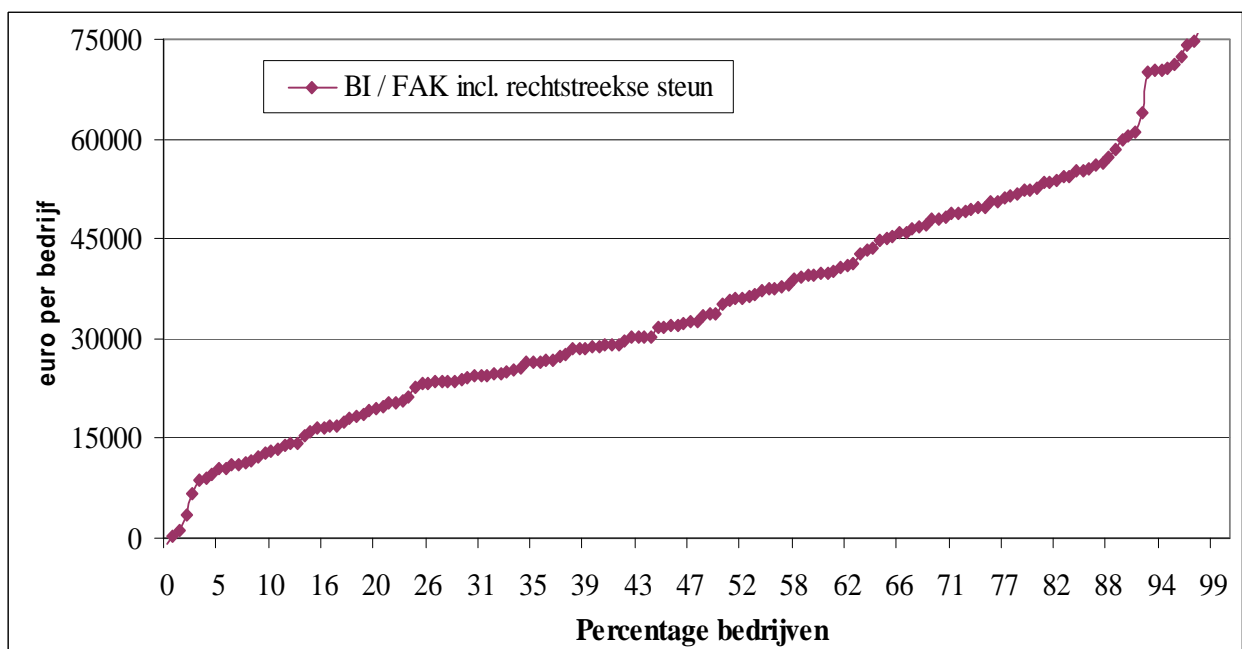
Bron: Bernaerts E. et al. (2009)

Figuur 6: Resultaten per productierichting (2007)

Bron: Bernaerts E. et al. (2009)

Figuur 7: Bedrijfsinkomen per familiale arbeidskracht voor melkveebedrijven (gemiddelde over periode 2005-2007)

Bron: Deuninck J. (2009)

2.3.3. Evolutie van het inkomen van subsectoren

De verschillen tussen en binnen subsectoren kunnen van jaar tot jaar eveneens aan grote schommelingen onderhevig zijn (zie Tabel 3 en Figuur 8).

Zo kan over de periode 2005-2007 worden vastgesteld dat het FAI/FAK voor gespecialiseerde melkveebedrijven steeg van 24.551 euro (in 2005) naar 44.388 euro (in 2007). Over dezelfde periode daalde het FAI/FAK voor gespecialiseerde varkensbedrijven van 51.839 euro (in 2005) naar 14.528 euro (in 2007).

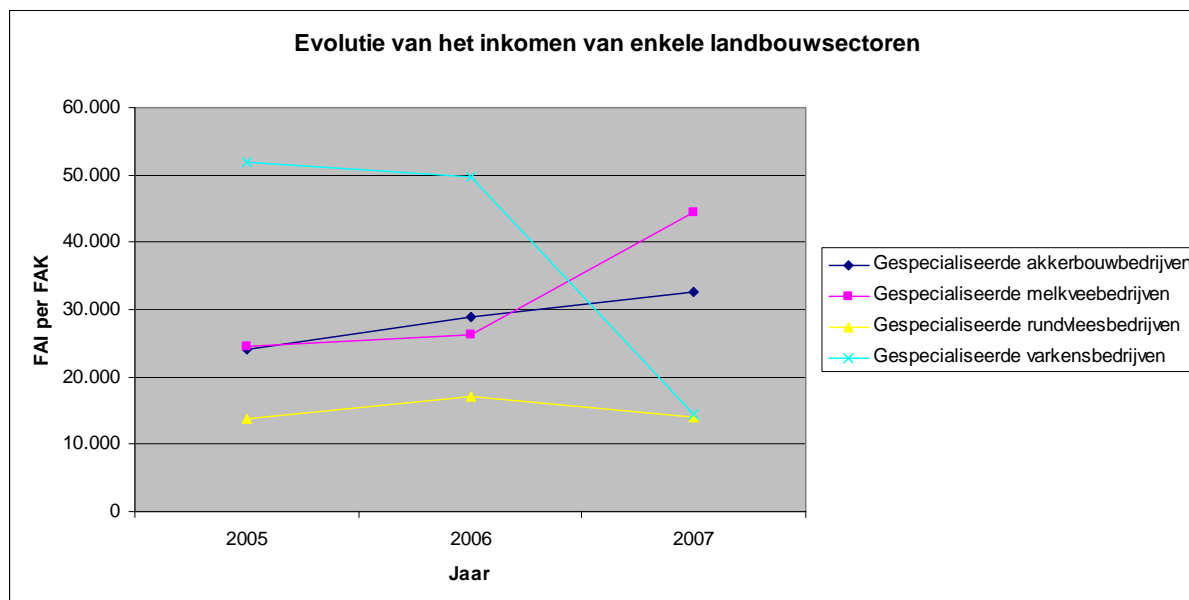
Tabel 3: Evolutie van het inkomen van enkele subsectoren (2005-2007)

Evolutie van het inkomen van enkele landbouwsectoren (2005-2007)
(uitgedrukt in familiaal arbeidsinkomen (FAI) per familiale arbeidskracht (FAK))

	2005	2006	2007
Gespecialiseerde akkerbouwbedrijven	24.142	28.898	32.687
Gespecialiseerde melkveebedrijven	24.551	26.366	44.388
Gespecialiseerde rundvleesbedrijven	13.737	17.038	14.016
Gespecialiseerde varkensbedrijven	51.839	49.693	14.528

Bron: Bernaerts E. et al. (2009)

Figuur 8: Evolutie van de rentabiliteit van enkele subsectoren (2005-2007)

Bron: Bernaerts E. et al. (2009)

2.3.4. Besluit

Uitspraken over de leefbaarheid van landbouwbedrijven mogen in geen geval gedaan worden op basis van de bedrijfseconomische resultaten van een enkel jaar. Daarvoor zijn de verschillen tussen opeenvolgende jaren te groot, zowel op sector- (bijvoorbeeld landbouw) als op subsectorniveau (bijvoorbeeld: akkerbouw, rundvee, ...). Daarnaast verhullen ook de cijfers op subsectorniveau de grote variatie tussen individuele bedrijven.

Voor zo'n individueel landbouwbedrijf lijkt een analyse over drie jaar daarom een minimum voor een goede inschatting van de rentabiliteit en dus voor de leefbaarheid.

Voor een startend landbouwbedrijf bestaat uiteraard geen historiek van (bedrijfseconomische) resultaten uit het verleden. Voor dergelijke situaties kan het werken met sectorgemiddelden richtinggevend zijn.

3. Analyse van enkele benaderingen van leefbaarheid

Voor deze analyse is een selectie gemaakt van een aantal direct met landbouw gerelateerde of aan landbouw relateerbare benaderingen. Hoe gaan een aantal private organisaties en overheidsinstanties met leefbaarheid om? Wat verstaan zij onder dit begrip? Waarvoor gebruiken zij het? Welke cijfers kunnen vergeleken worden met de rentabiliteitscijfers?

De volgende benaderingen worden bij de analyse betrokken:

- leefloon – levensminimum (overheid)
- minimumloon (private sector)
- Gewestelijk Vergelijkbaar Inkomen (GVI) (overheid)
- minimumgrenzen voor het Europese “Informatienet inzake landbouwboekhoudingen” (ILB) (overheid)
- criteria leefbaarheid in verband met de toekenning van landbouwinvesteringssteun door het Vlaams Landbouwinvesteringsfonds (VLIF) (overheid)
- criteria leefbaarheid in verband met het advies voor de toekenning van een stedenbouwkundige vergunning in agrarisch gebied (overheid)
- leefbaarheid, vanuit het perspectief van de (accounting en) adviesverlening (private sector)
- leefbaarheid, vanuit het perspectief van de landbouwsector (private sector)
- leefbaarheid in moeilijke tijden (overheid en private sector)
- leefbaarheid, vanuit het perspectief van kredietverstrekking (private sector)

Enerzijds zullen de verschillende benaderingen van leefbaarheid met elkaar worden vergeleken. Anderzijds zullen op het einde van dit hoofdstuk ook de voor de benadering van leefbaarheid gebruikte criteria naast elkaar worden gezet.

3.1. Betekenis van de cijfers in de verschillende benaderingen

Vooraleer de benaderingen en het daarbij horende cijfermateriaal onderling te vergelijken is het nodig om de lezer te wijzen op de mogelijke verschillen in betekenis, zodat de interpretatie ervan gerelativeerd kan worden.

Hierbij worden enkele elementen opgelijst die bij deze interpretatie van belang kunnen zijn:

Micro-economisch/macro-economisch. Sommige cijfers zijn micro-economisch (op bedrijfsniveau), terwijl andere gemiddelden zijn van micro-economische cijfers (op subsector- of sectorniveau) en nog andere uitsluitend macro-economisch (zoals het GVI of de Netto Toegevoegde Waarde per Arbeidseenheid (NTW/AE)).

Bedrijfseconomisch/financieel. Zoals bleek uit paragraaf 2.2.1. gaat het bij de financiële benadering vooral om inkomsten en uitgaven en bij de bedrijfseconomische om opbrengsten en kosten. Vooral deze laatste benadering is hier als leidraad genomen.

Welk inkomen? Het is van belang te weten of er sprake is van een bedrijfsinkomen, dan wel van een totaal arbeidsinkomen, van een familiaal arbeidsinkomen of gezinsinkomen of van het arbeidsinkomen van de bedrijfsleider of het inkomen van een individu. Voor deze definities wordt verwezen naar paragraaf 2.2.2.

Inkomen voor welk individu? Wanneer gesproken wordt over een inkomen van een bepaalde persoon, wordt dan bedoeld op een individu “tout court” (een arbeidseenheid), of wordt er een onderscheid gemaakt tussen familiale en vreemde (betaalde) arbeidskrachten? Op basis van de LMN-gegevens wordt vastgesteld dat een gemiddeld Vlaams land- en tuinbouwbedrijf in 2007 beschikte over 1,68 familiale arbeidskrachten (FAK's) en over 2,56 voltijdse arbeidskrachten (VAK's), waarin zowel de familiale als vreemde (betaalde) arbeidskrachten vervat zitten. Het eerste cijfer bleef over de jaren 2005-2007 constant terwijl het tweede een licht stijgende trend vertoont (2,50 in 2005 en 2,53 in 2006).

Voltijds/deeltijds. Is het duidelijk of het gaat om voltijdse arbeidskrachten of is ook deeltijdse arbeid een criterium (zoals bij de VLIF-voorwaarden)? Van belang is ook om rekening te houden met het criterium dat gehanteerd wordt om een arbeidsprestatie als vol- of deeltijds te beschouwen.

Landbouwinkomen/globaal inkomen. In welke mate is het mogelijk / wenselijk / correct om het eventuele niet-landbouwinkomen mee te nemen bij de evaluatie van de leefbaarheid van een bepaalde landbouwbedrijfssituatie? Dit kan immers een bewuste strategie zijn voor bijvoorbeeld kleinere bedrijven of in het kader van risicospreiding of diversificatie.

Inclusief steun of zonder steun. Enerzijds is er het effect van deze steun op de leefbaarheid. Anderzijds wordt ook het begrip Standaard Opbrengst (SO) verhelderd, waarin geen steun wordt meegenomen omdat deze niet aan een bepaalde landbouwproductie kan worden toegewezen. Op de afhankelijkheid van rechtstreekse steun voor de leefbaarheid en zelfredzaamheid van landbouwbedrijven wordt uitvoerig ingegaan in Bergen D. (2009b).

Per jaar/per maand. Zijn de gestipuleerde aan leefbaarheid gerelateerde bedragen per jaar uitgedrukt (zoals het GVI of het Referentie-Inkomen (RI)) of per maand (zoals bij het leefloon of het Gewaarborgd Gemiddeld Minimum Maandinkomen (GGMMI))?

Bruto/netto. In het kader van leefbaarheid is het van belang te beseffen of het gaat om netto-inkomsten dan wel over brutobedragen, die onderhevig zijn aan aftrek van sociale lasten en belastingen. Bij deze oefening wordt in principe uitgegaan van brutobedragen. De inkomens waarvan sprake zijn dus niet volledig vrij besteedbaar.

Arbitrair/berekend/geschat. Sommige leefbaarheidscijfers zijn het resultaat van berekeningen (bijvoorbeeld de LMN-data), terwijl het in andere gevallen gaat om ramingen (bijvoorbeeld de VLIF-begroting voor inschatting van de toekomstige leefbaarheid of gedeeltelijk ook het GVI, omdat hier gebruik moet gemaakt worden van voorlopige cijfers en prognoses). Nog andere cijfers zijn veeleer arbitrair vastgelegd, zoals bijvoorbeeld het RI (= twee derde van het GVI) van het VLIF of de door de sector op de helft van het GVI geëvalueerde armoedegrens.

Om tot juiste conclusies te kunnen komen, is het dus van groot belang om de verzamelde informatie goed te duiden.

3.2. Wel eerst zoveel mogelijk vergelijkbaar maken!

Om de interpretatie van de informatie voor de lezer te vergemakkelijken worden volgende afspraken gemaakt:

Enerzijds wordt over de benaderingen heen een bepaalde lijn aangehouden:

- aangezien leefbaarheid vanuit financieel oogpunt niet echt als een werkbaar instrument wordt beschouwd, wordt de klemtoon gelegd op de bedrijfseconomische benadering.
- er zal worden gerekend in termen van inkomen dat kan worden toegewezen aan een persoon die daarvoor voltijds ter beschikking staat. Deze keuze is nodig voor de vergelijking, maar sluit niet uit dat leefbaarheid op een landbouwbedrijf veel breder wordt bekeken en in relatie wordt gebracht met andere inkomens van het gezin.
- de voor de vergelijking gehanteerde inkomensbedragen zijn omgerekend in bedragen per maand.
- het gaat in alle gevallen om bruto-inkomens, vóór eventuele aftrek van sociale bijdragen en belastingen.
- de landbouwsteun wordt als een ondersteuning van het inkomen ingecalculeerd.
- het betreft in alle gevallen voor het jaar 2009 gehanteerde inkomensgerelateerde bedragen.

Anderzijds zullen op het einde van elk van de in het volgende hoofdstuk aan bod komende benaderingen enkele particulariteiten worden samengevat in een kaderstukje.

3.3. De benaderingen zelf

3.3.1. Leefloon - levensminimum

3.3.1.1. Leefloon

Sinds oktober 2002 praat men niet meer over het “bestaansminimum”. Deze oude wetgeving werd vervangen door “het Recht op Maatschappelijke Integratie” (RMI).

De nieuwe wetgeving gaat verder dan de oude wetgeving. De nieuwe wet wil vooral een groot aantal mogelijkheden aanbieden om de kwaliteiten van de in aanmerking komende personen te ontwikkelen en hen in staat te stellen zich te ontplooien zodat zij hun eigen leven vorm kunnen geven en een inkomen kunnen verwerven door een betaalde job.

De nadruk ligt dus op werk. Zolang men echter niet werkt, of niet in staat is om te werken, en voldoet aan de voorwaarden van de wetgeving, ontvangt men een leefloon.

De in Tabel 4 vermelde bedragen zijn maximumbedragen. Alle eigen bestaansmiddelen worden verrekend. De aangegeven bedragen zijn basisbedragen die onderhevig zijn aan indexering, in overeenstemming met het wettelijk mechanisme voor welvaartsaanpassing. Op 1 juni 2009 bedroeg de indexeringscoëfficiënt 1,2190. Hiermee moeten de basisbedragen dus worden vermenigvuldigd.

Tabel 4: Leefloonbedragen van kracht op 1 juni 2009

	per maand	per jaar
Cat. 1 Elke persoon die met één of meerdere personen samenwoont	483,86 €	5.806,30 €
Cat. 2 Een alleenstaand persoon	725,79 €	8.709,45 €
Cat. 3 Een persoon die uitsluitend samenwoont met een gezin te zijnen laste	967,72 €	11.612,61 €

Bron: Federale Overheid (2009)

3.3.1.2. Levensminimum

Indien men niet aan alle voorwaarden voldoet voor het bekomen van het recht op maatschappelijke integratie, waarvan het leefloon een onderdeel is, kan toch eventueel een financiële steun gelijk aan het leefloon ontvangen worden. Deze steunverlening wordt ook wel eens het levensminimum genoemd.

Ook aan deze steunverlening zijn weer een aantal voorwaarden verbonden:

- men mag niet gerechtigd zijn op leefloon en geen eigen inkomsten hebben;
- men is kandidaat-vluchteling met een geldige verblijfsvergunning of is niet-Belg en ingeschreven in het vreemdelingenregister;
- men voldoet aan alle voorwaarden voor het leefloon, behalve aan de nationaliteitsvoorwaarde;
- voor het verkrijgen van deze financiële steun onderzoekt een maatschappelijk werker de woonsituatie, gezinssituatie en alle gezinsinkomsten van de betrokkene.

Het steunbedrag is gelijk aan het leefloonbedrag.

Ook hier wordt – zoals bij de berekening van het leefloonrecht – rekening gehouden met de eigen bestaansmiddelen van de aanvrager.

Leefloon - levensminimum

Overheid

Het leefloon en levensminimum vertegenwoordigen een absoluut minimum: onder dit inkomen wordt de situatie dus gezien als “niet meer leefbaar”.

Het is een inkomenssteun voor iemand die niet werkt.

In principe gaat het om een tijdelijke toestand, op weg naar werk of integratie.

Het leefloon/levensminimum voor een alleenstaande bedraagt 725,79 euro x 1,2190 = 884,74 euro/maand.

Het leefloon/levensminimum voor een persoon met gezin ten laste bedraagt 967,72 euro x 1,2190 = 1.179,65 euro/maand.

3.3.2. Minimumloon

Het Gewaarborgd Gemiddeld Minimum Maandinkomen (GGMMI) - zoals dat officieel heet - is het minimumloon uit arbeid dat de werkgever in de privésector, sinds 1975, voor een gemiddelde maand aan een voltijdse werknemer die 21 jaar of ouder is moet garanderen. Minder dan het minimumloon betalen mag niet.

Dit nationale minimumloon wordt in België niet door de wet vastgelegd, maar wordt sinds 1975 bepaald tijdens onderhandelingen tussen de sociale partners. Het geldt voor alle werkgevers en alle werknemers uit de privésector. Per bedrijfstak kunnen vakbonden en werkgevers bovendien overeenkomen om hogere minimumlonen vast te leggen.

Voor deeltijds werk geldt het minimumloon ook, maar wel in verhouding tot het aantal gewerkte uren (bijvoorbeeld: wie 20 uren werkt in een bedrijf waar 38 uren als voltijds geldt, heeft recht op minimaal 20/38sten van het minimumloon).

In 1988 hebben de sociale partners twee verhoogde minimumlonen geïntroduceerd voor de werknemers boven 21 jaar, namelijk één voor de werknemers die minstens 21,5 jaar oud zijn en tenminste een half jaar anciënniteit hebben, en één voor de werknemers die minstens 22 jaar oud zijn en tenminste een jaar anciënniteit hebben. Deze laatste categorie ontvangt een bruto maandbedrag van 1.440,67 euro of 17.288,04 euro op jaarbasis. Deze bijkomende categorieën zijn ook vertegenwoordigd in Tabel 5.

Tabel 5: Brutobedragen GGMMI voor het verrichten van normale voltijdse arbeidsprestaties van kracht op 1 oktober 2008

leeftijd	bruto maandbedrag
vanaf 21 jaar	1.387,49 €
vanaf 21,5 jaar + 6 maanden anciënniteit	1.424,31 €
vanaf 22 jaar + 12 maanden anciënniteit	1.440,67 €

Bron: Nationale Arbeidsraad: Cao-bedragen

In 1991 hebben de sociale partners beslist om het minimumloon uit te breiden tot werknemers jonger dan 21 jaar. Voor deze werknemers vertegenwoordigt het minimumloon slechts een percentage van het nationale of sectorale minimumloon, variërend tussen 70% voor de werknemers van 16 jaar of jonger en 94% voor de werknemers die 20 jaar oud zijn. Elk jaar komt er 6% bij (Tabel 6).

Tabel 6: GGMMI afhankelijk van leeftijd voor werknemers jonger dan 21

Leeftijd	% van het GGMMI	bruto maandbedrag
20 jaar	94%	1.304,24 €
19 jaar	88%	1.220,99 €
18 jaar	82%	1.137,74 €
17 jaar	76%	1.054,50 €
16 jaar	70%	971,24 €

Bron: Vacature

Opmerking

De bepaling van de lonen in de Belgische ondernemingen gebeurt voornamelijk via akkoorden die worden gesloten in paritaire comités, waarin vakbonden en werkgeversorganisaties vertegenwoordigd zijn.

De paritaire comités definiëren voor de werknemers functieclassificaties en koppelen daaraan loonbarema's.

In een functieclassificatie wordt vastgelegd tot welke categorie een werknemer behoort, op basis van de taak die hij of zij uitoefent binnen het bedrijf en soms ook rekening houdend met zijn of haar kwalificatie (opleiding, ervaring, ...). Aan deze functieclassificatie wordt vervolgens een loonbarema gekoppeld, waarbij voor elk van de gedefinieerde categorieën van werknemers een minimumloon wordt bepaald.

De minimumlonen die in de (sub-) sectorale collectieve arbeidsovereenkomsten of in de bedrijfsovereenkomsten worden vastgelegd, zijn dan ook bijna altijd hoger dan de nationale bruto bedragen.

Minimumloon

Private sector

Het Gewaarborgd Gemiddeld Minimum Maandinkomen (GGMMI) is het minimumloon uit arbeid dat betaald hoort te worden door een werkgever in de privésector.

Het bedrag komt tot stand door onderhandeling tussen de betrokken sociale partners.

Voor de vergelijking is geopteerd om het hoogste van de cijfers in aanmerking te nemen, corresponderend met het minimumloon van een voltijdse werknemer van minimum 22 jaar en met 12 maanden anciënniteit.

Hiermee stemt een bedrag overeen van 1.440,67 euro/maand.

3.3.3. Gewestelijk Vergelijkbaar Inkomen

De afdeling Monitoring en Studie van het Departement Landbouw en Visserij doet jaarlijks in januari en voor het lopende jaar een schatting van het Gewestelijk Vergelijkbaar Inkomen (GVI).

Andere afdelingen binnen het beleidsdomein gebruiken deze informatie bij de evaluatie van leefbaarheid of levensvatbaarheid, voornamelijk in het kader van investeringsdossiers of adviesaanvragen voor stedenbouwkundige vergunningen in agrarisch gebied.

Het vergelijkbaar inkomen vertegenwoordigt het gemiddeld bruto salaris van alle loontrekkenden in Vlaanderen. Het wordt verkregen door de verhouding te nemen van de totale loonmassa die in Vlaanderen wordt betaald en het globale aantal loontrekkenden, omgerekend naar voltijdse arbeidskrachten.

De berekening gebeurt op basis van voorlopige cijfers en ramingen van de Nationale Bank van België (NBB), met name van het Instituut voor Nationale Rekeningen, van de FOD Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg, en van de FOD Economie, KMO, Middenstand en Energie, meer bepaald de Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (ADSEI).

Er worden 2 reeksen betreffende het vergelijkbaar inkomen opgesteld: het “aangenomen” vergelijkbaar inkomen en het “berekende” vergelijkbaar inkomen. Het aangenomen GVI wordt gebruikt als referentie in het kader van de landbouwinvesteringssteun (via het Vlaams landbouwinvesteringsfonds (VLIF)) en wordt berekend op basis van prognoses (o.a. afkomstig van het Federaal Planbureau), omdat het opgesteld wordt in het begin van het jaar waarop het betrekking heeft.

Het uiteindelijke definitieve cijfer voor het “berekende” GVI wordt bepaald aan de hand van de werkelijke cijfers. Dit inkomen wordt gebruikt als referentie voor de vergelijking met het arbeidsinkomen in de landbouw. Tabel 7 geeft een overzicht van de berekening/raming van de loonmassa per loontrekkende in Vlaanderen voor de laatste zes jaar.

Tabel 7: Raming van de loonmassa per loontrekkende (Vlaanderen)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
<u>Berekend GVI</u> (in euro) (= loonmassa per loontrekkende in euro)	34.496	35.515	(36.757)	(37.923)	(39.540)	(40.974)
Aangenomen GVI (in euro)	34.400	35.500	35.700	36.800	38.500	40.500

Bron: AMS/Dienst Rapportering

Opmerking: getallen tussen haakjes bevatten nog geraamde waarden.

Gewestelijk Vergelijkbaar Inkomen

Overheid

Het GVI vertegenwoordigt het gemiddeld bruto salaris van alle loontrekkenden in Vlaanderen, uit de overheid en uit de private sector samen.

Het is een macro-economisch cijfer.

Het binnen het Beleidsdomein Landbouw en Visserij gehanteerde “Aangenomen GVI” is een afronding (in een geschatte richting) van een berekend GVI dat nog geraamde waarden bevat.

Het Aangenomen GVI voor 2009 bedraagt 40.500 euro op jaarbasis, wat neerkomt op 3.375,00 euro/maand.

3.3.4. Minimumgrenzen voor het ILB

Het Europese “Informatienet inzake landbouwboekhoudingen” (ILB), waaraan doorgaans gerefereerd wordt als het “Farm Accountancy Data Network” (FADN) of het “Réseau d’Information Comptable Agricole” (RICA), is een instrument waarmee het inkomen en de economische activiteiten van landbouwbedrijven en de impact van de in het kader van het GLB genomen maatregelen geëvalueerd (kunnen) worden.

Het betreft een Europees systeem van jaarlijkse enquêtes bij een representatieve steekproef van landbouwbedrijven, waarbij structuur- en boekhoudkundige gegevens worden verzameld en geregistreerd. De toegepaste regels hebben tot doel om representatieve gegevens op te leveren volgens drie dimensies: regio, economische grootte en soort landbouwbedrijf. Het ILB is de enige bron van op Europees niveau geharmoniseerde micro-economische gegevens, omdat de toegepaste boekhoudkundige principes in alle lidstaten dezelfde zijn.

Het waarnemingsveld van het ILB betreft uitsluitend landbouwbedrijven boven een bepaalde minimale economische grootte (drempelwaarde, ondergrens), maar wel op zulke wijze dat het belangrijkste gedeelte van de landbouwactiviteiten van de lidstaten worden meegenomen.

Concreet betekende de minimumgrens dat in het verleden en in het betreffende jargon minstens 90% van het zogenaamde Bruto Standaard Saldo (BSS) moest worden gedekt. Vanaf het boekjaar 2010 wordt in het Europese landbouwboekhoudnet een nieuwe typologie ingevoerd. Deze zal niet langer gebaseerd zijn op bruto standaard saldi, maar op standaard opbrengsten (SO). De nieuwe typologie zorgt ervoor dat ook de ondergrens zal veranderen. Tabel 8 geeft een overzicht van de belangrijkste verschillen tussen BSS en SO.

Tabel 8: Definities BSS en SO

Definitie BSS (in euro/ha of euro/dier) = geldwaarde van de bruto landbouwproductie (verkoop, eigen gebruik, consumptie en voorraadverschil van hoofdproducties en bijproducties) per eenheid tegen prijzen af boerderij

- + subsidies
- specifieke bijbehorende kosten
- exclusief BTW
- over een periode van 12 maanden
- gemiddeld over aantal jaren en voor een bepaalde regio (Vlaanderen)

Definitie SO (in euro/ha of euro/dier) = geldwaarde van de bruto landbouwproductie (verkoop, eigen gebruik, consumptie en voorraadverschil van hoofdproducties en bijproducties) per eenheid tegen prijzen af boerderij

- exclusief BTW
- over een periode van 12 maanden
- gemiddeld over aantal jaren en voor een bepaalde regio (Vlaanderen)

Bron: D’hooghe J. en Campens V. (2009)

Een van de hoofddoelen voor het introduceren van een ondergrens is het waarnemingsveld te beperken tot commerciële landbouwbedrijven. Anders gezegd wordt gepoogd hierdoor een scheiding te verkrijgen tussen hobbyboeren en boeren die van hun bedrijf (moeten) leven. Alleen deze laatste worden dan in de steekproef opgenomen.

Op de website van de Europese Commissie staat met betrekking tot het waarnemingsveld:
“In the universe there are some farms which produce little output and from this point of view do not warrant inclusion in the FADN sample. Thus, in defining FADN's field of observation, the Commission follows the guidelines specified in Regulation 79/65/EEC of 15 June 1965 and subsequent amendments and adopts a pragmatic approach by including only those farms deemed to be commercial.”

Een commercieel landbouwbedrijf wordt daarbij gedefinieerd als *“a farm which is large enough to provide a main activity for the farmer and a level of income sufficient to support his or her family. In practical terms, in order to be classified as commercial, a farm must exceed a minimum economic size.”*

Tot en met het boekjaar 2009 werd in België/Vlaanderen een ondergrens van 16 Europese Grootte-Eenheden (EGE) toegepast. 1 EGE komt steeds overeen met 1.200 euro. De ondergrens van 16 EGE komt dus overeen met 19.200 euro. In de nieuwe typologie wordt de economische grootte niet meer uitgedrukt in grootte-eenheden, maar gewoon in euro, volgens nieuwe Europese dimensieklassen.

De ondergrens die zowel voor België als voor Vlaanderen en Wallonië voldoet aan de voorwaarden die daarvoor door de Europese Commissie zijn opgelegd, werd bepaald op 25.000 euro. Met deze ondergrens is een groter percentage aan bedrijven, geteelde oppervlakte, vee-eenheden en SO vertegenwoordigd dan bij de oude ondergrens van 16 EGE.

De minimumgrens voor deelname aan het ILB is gebaseerd op het bedrijfsinkomen. Om daarvan de minimumgrens op persoonsniveau af te leiden, moet gedeeld worden door 1,68. Dit getal stemt namelijk overeen met het gemiddeld aantal FAK's waarover een Vlaams land- en tuinbouwbedrijf beschikt (nagenoeg constant over de periode 2005-2007).

Minimumgrenzen voor het ILB

Overheid

Voor deelname aan het Europese “Informatienet inzake landbouwboekhoudingen” (ILB) zijn regels vastgelegd met betrekking tot de minimale economische dimensie die landbouwbedrijven moeten hebben om te kunnen deelnemen.

Het is de bedoeling om daarmee te bereiken dat de hobbylandbouw geen deel zou uitmaken van het netwerk en het waarnemingsveld dus te beperken tot de commerciële bedrijven (of bedrijven die van de landbouw leven).

De minimumgrens wordt op basis van micro-economische gegevens berekend en uitgedrukt in Europese (of Standaard) Grootte-Eenheden (EGE).

In de huidige systematiek ligt de grens voor België op 16 EGE, wat neerkomt op een geldwaarde van de bruto landbouwproductie van 19.200 euro op jaarbasis of 1.600 euro/maand; per FAK resulteert dit in een grens van $1.600/1,68 = 952,38$ euro/maand.

In de nieuwe vanaf 2010 te hanteren systematiek komt de grens hoger te liggen, op 25.000 euro op jaarbasis of 2.083,33 euro/maand; per FAK resulteert dit in een bedrag van $2.083,33/1,68 = 1.240,08$ euro/maand.

3.3.5. Criterium leefbaarheid in verband met de toekenning van landbouwinvesteringssteun

3.3.5.1. Inschatting economische levensvatbaarheid

Het Vlaams Landbouwinvesteringsfonds (VLIF) kan steun verlenen aan personen die een land- of tuinbouwactiviteit uitoefenen. Uit het vroegere federale pariteitsrapport blijkt dat deze steun ook gezien werd als een instrument om het inkomen van de landbouwers op peil te houden. Om van VLIF-steun te kunnen genieten, moet wel aan een reeks algemene voorwaarden worden voldaan. Deze betreffen de beroepsstatus, de beroepsbekwaamheid (eisen qua scholing en opleiding), de economische levensvatbaarheid, de vergunningen, productie- en emissierechten (beschikken over degene die noodzakelijk zijn) en de bedrijfseconomische boekhouding (moet bijgehouden worden; vennootschaps- of fiscale boekhouding ook mogelijk, mits akkoord VLIF).

Met betrekking tot de beroepsstatus wordt gepreciseerd dat de betrokken bedrijfsleider landbouwer in hoofd- of nevenberoep kan zijn, maar dat wel minstens 50% van de arbeidstijd besteed moet worden aan landbouw (of maximaal 50% aan nevenberoepsactiviteiten), en dat de beroepsinkomsten uit landbouwactiviteiten minstens 35% van de beroepsinkomsten moeten bedragen.

De leefbaarheid wordt geëvalueerd aan de hand van de “economische levensvatbaarheid”. Daarvoor wordt het arbeidsinkomen (AI) per volle arbeidskracht (VAK) berekend vertrekkend bij de reële bedrijfssituatie. Het AI moet groter zijn dan het zogenaamde referentie-inkomen (RI). Dat laatste wordt jaarlijks vastgesteld en bedraagt ongeveer twee derde (afrondding) van het gemiddeld brutoloon van een loontrekkende buiten de landbouw (het aangenomen Gewestelijk Vergelijkbaar Inkomen of aangenomen GVI).

Voor 2007 en 2008 bedroeg het referentie-inkomen respectievelijk 24.500 euro/VAK en 25.700 euro/VAK (zie Tabel 9). Voor de VLIF-dossiers van 2009 werd het oude bedrag en dus een lagere grens (van 2008) van het referentie-inkomen behouden

Tabel 9: Berekening referentie-inkomen (2007-2009)

Jaar	Aangenomen GVI per VAK (euro)	2/3 aangenomen GVI per VAK (euro)	Referentie-inkomen per VAK (euro)
2007	36.800	24.533	24.500
2008	38.500	25.667	25.700
2009	40.500	27.000	27.000

Bron: VLIF

De twee derde waarvan sprake is een arbitraire norm, maar is uiteraard niet lukraak gekozen. Enerzijds betekent deze norm dat niet alleen bedrijven waarvan het arbeidsinkomen/VAK hoger is dan het GVI/VAK van investeringssteun kunnen genieten. De mogelijkheid voor landbouwbedrijven om van investeringssteun te kunnen genieten wordt dus vergroot, terwijl

de ondergrens toch enigszins bescherming biedt tegen steun aan te weinig productieve bedrijven. Anderzijds weerspiegelt het verschil ook de sedert de jaren negentig bekende negatieve discrepantie tussen het arbeidsinkomen in de landbouw ten opzichte van het inkomen in andere sectoren.

In de praktijk wordt vastgesteld dat veel kleinere bedrijven toch niet naar het VLIF komen. Dat heeft ook tot gevolg dat erg weinig bedrijven moeten uitgesloten worden wegens het niet voldoen aan het criterium economische levensvatbaarheid (naar schatting 1% maximum).

De bedrijfseconomische boekhouding die desgevallend aan het VLIF voor controle moet worden voorgelegd, kan door de bedrijfsleider zelf gevoerd zijn (boekhoudpakketten), maar is dikwijls het werk van boekhouders of boekhoudkantoren.

3.3.5.2. Begroting van het bedrijfsinkomen

Met de VLIF-begroting, die dicht aanleunt bij een bedrijfseconomische analyse, wordt ook de toekomstige levensvatbaarheid of leefbaarheid geëvalueerd. De verantwoording van de investering wordt getoetst op lange termijn, waar een financiële analyse eerder de korte termijn viseert (2 of maximaal 3 jaar). Een essentieel verschil met de bedrijfseconomische boekhouding is in elk geval het feit dat deze laatste een beschrijving is van het verleden, terwijl de VLIF-begroting eerder toekomstgericht is.

Terwijl de begroting in de toekomst blik, gebeurt de redenering wel in constante termen. Dat wil zeggen dat gemiddelde producentenprijzen (over een periode van 2 à 3 jaar) en gemiddelde prijzen van goederen en diensten gehanteerd worden. In de mate dat bepaalde prijsontwikkelingen zeer duidelijk zouden zijn, kan daar evenwel rekening mee gehouden worden.

Door middel van de VLIF-begroting kan de individuele bedrijfssituatie relatief goed in beeld gebracht worden. Er moet uiteraard gewerkt kunnen worden met zeer concrete gegevens (teeltplan, veebezetting, inventaris materieel, inventaris gebouwen). Wat de toekomst betreft wordt verwacht dat gegevens over het teeltplan en de veebezetting rechtstreeks ingelezen kunnen worden, respectievelijk vanuit de data van ALV/MIB (teeltplan) en het FAVV (veeportaal).

Op basis van audits (De Schryver J., 2006) is de belangrijkste kritiek op de VLIF-begroting de vaststelling dat er achteraf en om diverse redenen soms te weinig verband blijkt te zijn met het fiscale resultaat en zelfs met de resultaten van de bedrijfseconomische boekhouding. Ook het verrekenen van individuele kenmerken van een bedrijf kan sterke inkomensschommelingen tot gevolg hebben (een kleine variatie in bepaalde technische parameters kan aanleiding geven tot grote verschillen in financiële termen). Ten slotte wordt ook de bepaling van het aantal VAK als zwak punt bestempeld. Eén VAK staat voor een arbeidsprestatie van 1.800 uur per jaar. Deze norm is ontleend uit de arbeidsbesteding van de werknemers in andere sectoren. Vroeger bedroeg hij trouwens 2.300 uur per jaar. Men kan zich afvragen of deze arbeidsbesteding voor de landbouw wel realistisch is: een doorsnee landbouwer zal allicht gemakkelijk 2.700 uur per jaar aan de landbouwactiviteiten besteden (bijna 52 uur per week) en vertegenwoordigt dan eigenlijk al 1,5 VAK. Maar deze opmerking geldt natuurlijk eveneens voor andere benaderingen die het inkomen per VAK in aanmerking nemen.

criterium leefbaarheid in verband met de toekenning van landbouwinvesteringssteun

Overheid

Leefbaarheid wordt beoordeeld onder vorm van “levensvatbaarheid”.

Het criterium wordt gebruikt om te waarborgen dat het injecteren van overheidsgeld gebeurt in landbouwbedrijven waarin deze investering maatschappelijk verantwoord kan worden.

De grens ligt lager dan het GVI omdat die inkomensnorm voor de landbouwsector als te hoog wordt ingeschat, waardoor te weinig bedrijven voor investeringssteun in aanmerking zouden komen.

Het Vlaams Landbouwinvesteringsfonds (VLIF) hanteert het referentie-inkomen (RI) als criterium voor levensvatbaarheid.

Dat RI is vastgelegd als twee derde van het Aangenomen GVI (met afronding).

Het betreft dus een arbitraire norm op basis van een macro-economisch berekende en deels ook geraamde waarde.

Voor het jaar 2009 zou het RI theoretisch 27.000 euro bedragen hebben op jaarbasis, wat neerkomt op 2.250 euro/maand.

In de praktijk is het RI van 2008 behouden, wat neerkomt op 25.700 euro op jaarbasis of 2.141,67 euro/maand.

3.3.6. Criterium leefbaarheid in verband met het advies voor de toekenning van een stedenbouwkundige vergunning in agrarisch gebied

3.3.6.1. Inschatting volwaardigheid

Elke particulier kan bij een gemeente een stedenbouwkundige vergunningsaanvraag indienen. Indien het voorwerp van de stedenbouwkundige vergunningsaanvraag gelegen is binnen het agrarisch gebied, dan moet de gemeente een adviesaanvraag indienen bij de afdeling Duurzame Landbouwontwikkeling (ADLO). Het is de gemeente die, op basis van de ingewonnen adviezen, kan beslissen of er een stedenbouwkundige vergunning wordt afgeleverd. Het advies van ADLO is niet-bindend. Gemiddeld maakt ADLO jaarlijks 12.000 adviezen op voor stedenbouwkundige vergunningsaanvragen.

Om een gelijkaardige adviesverlening over heel Vlaanderen te garanderen, hanteert ADLO een beoordelingskader voor de advisering van de aanvragen voor stedenbouwkundige vergunningen in het agrarisch gebied. Daarin wordt specifiek vermeld dat de afdeling streeft naar het behoud van de open agrarische structuur, zodat het duurzame functioneren van de landbouw verzekerd blijft.

Voor een nieuwe inplanting en voor het bouwen van een bedrijfswoning bij bestaande bedrijfsgebouwen wordt de “leefbaarheid” van het voorgestelde bedrijf noodzakelijk geacht. Er wordt ook gesproken van “volwaardige” bedrijven, namelijk bedrijven die leefbaar zijn én uitgbaat in hoofdberoep. Deze concepten worden hierna verhelderd, vanuit de ADLO-systematiek. Nieuwe inplantingen maken slechts een klein deel uit van de aanvragen voor een stedenbouwkundige vergunning in agrarisch gebied (circa 1%).

3.3.6.2. Het hoofdberoepslandbouwbedrijf

Binnen de agrarische bedrijvigheid kan een fundamenteel onderscheid worden gemaakt tussen beroepslandbouw en niet-beroepslandbouw.

De beroepslandbouw kan verder worden onderverdeeld in hoofdberoepslandbouw en nevenberoepslandbouw. In beide gevallen wordt de beroepslandbouw beoefend zoals bedoeld in het RSV: *“Het Vlaams Gewest bakt in de gewestplannen of in gewestelijke ruimtelijke uitvoeringsplannen 750.000 ha agrarisch gebied, ruimtelijk bestemd voor de beroepslandbouw, af.”*

De afdeling Duurzame Landbouwontwikkeling interpreteert de term ‘leefbaar agrarisch bedrijf’ als een hoofdberoepslandbouwbedrijf dat economisch leefbaar is.

Naast de beroepslandbouw is er nog een heel gamma van landbouwbedrijven die men kan omschrijven als gelegenheidslandbouwbedrijven. Het gaat om landbouwbedrijven die ook voor de markt produceren, maar waarvan de landbouwbedrijvigheid te klein is in omvang – zowel de arbeidsbehoefte als de toegevoegde waarde – om als een nevenberoepslandbouwbedrijf te kunnen worden beschouwd.

Daarnaast is er de hobbylandbouw: land- of tuinbouwactiviteiten voor eigen gebruik, of die niet regelmatig of slechts in zeer geringe mate voor de markt produceren.

In de praktijk is voor de adviezen van de afdeling Duurzame Landbouwontwikkeling enkel het onderscheid tussen 'leefbaar agrarisch bedrijf' en de groep 'nevenberoepslandbouwbedrijf, gelegenheidslandbouwbedrijf, hobbylandbouwbedrijf' relevant. Nieuwe inplantingen en bedrijfswoningen worden enkel aanvaard voor leefbare agrarische bedrijven. Alle andere bedrijven worden verwezen naar bestaande inplantingen; de woning bij die bedrijven valt onder de normen voor een zonevreemde woning. Hierbij dient opgemerkt te worden dat de stedenbouwkundige voorschriften voor zonevreemde woningen en zone-eigen woningen in het agrarisch gebied nauwelijks verschillen.

3.3.6.3. De leefbaarheid van een landbouwbedrijf

De leefbaarheid (economische rentabiliteit) van een bedrijf is geen determinerend criterium om de toelaatbaarheid van een agrarisch bedrijfsgebouw in het agrarisch gebied te beoordelen. Niettemin vormt de leefbaarheid van het agrarisch bedrijf een belangrijk gegeven bij de beoordeling van de werkelijke bedoeling van de aanvrager.

Een vergunningsaanvraag voor een bedrijfsgebouw voor een niet-leefbaar bedrijf kan immers een verdoken aanvraag zijn voor gebouwen met een louter residentiële functie in het agrarisch gebied. Als blijkt dat het bedrijf waarop de aanvraag betrekking heeft, niet leefbaar is, kan de vergunningsaanvraag dan ook enkel worden ingewilligd indien onomstotelijk vaststaat dat het werkelijk om een agrarisch bedrijf gaat.

De afdeling Duurzame Landbouwontwikkeling hanteert het principe dat de leefbaarheid van het voorgestelde bedrijf in elk geval noodzakelijk is voor een nieuwe inplanting en voor het bouwen van een bedrijfswoning. Voor elke vergunningsaanvraag die te maken heeft met landbouwactiviteiten, moet degelijk worden onderzocht of het niet om een verdoken aanvraag voor gebouwen met een zonevreemde functie gaat.

Uit het oogpunt van een goede landinrichting en uit landbouwkundig standpunt is een landbouwbedrijf *volwaardig (leefbaar en uitgebaat in hoofdberoep)* als het voldoet aan de volgende drie voorwaarden:

- de bedrijfsleider baat het bedrijf uit in hoofdberoep en de arbeidsbehoefte bedraagt minstens één voltijdse arbeidskracht (1 VAK of volwaardige arbeidskracht); in de praktijk komt het er meestal op neer dat de bedrijfsleider het bedrijf voltijds uitbaat; bijkomend wordt ook bezien of de bedrijfsleider nog een voldoende lange loopbaan voor zich heeft (richtcijfer: minimum 15 jaar);
- het arbeidsinkomen uit de bedoelde activiteit bedraagt minstens het referentie-inkomen voor 1 VAK zoals gehanteerd door het VLIF, wat in de praktijk neerkomt op ongeveer twee derde van het vergelijkbaar arbeidsinkomen. De Vlaamse landbouwminister stelt in principe jaarlijks het te hanteren referentie-inkomen vast;
- de bedrijfsleider beschikt over de nodige bekwaamheid, door ervaring of door beroepsopleiding.

Bij de beoordeling van de leefbaarheid van de inrichting kunnen normen voor het aantal dieren of de oppervlakte cultuurgrond worden gegeven. Die normen zijn evenwel slechts richtinggevend. De grote variatie in bedrijfsvoering, met inbegrip van de diversificatie van de landbouwactiviteiten, maakt het niet mogelijk om een inrichting uitsluitend op basis van het aantal dieren of het aantal hectaren teelten te beoordelen. Voor de beoordeling van de

volwaardigheid is het belangrijk te onderzoeken of op basis van de drie voorwaarden kan worden verwacht dat het bedrijf in kwestie zich tot een volwaardig landbouwbedrijf zal ontwikkelen.

criterium leefbaarheid in verband met het advies voor de toekenning van een stedenbouwkundige vergunning in agrarisch gebied

Overheid

Binnen de ADLO-systematiek wordt gezien of een bedrijf “volwaardig” is.

Volwaardig staat voor “leefbaar en uitgebaat in hoofdberoep”.

Leefbaarheid is in dit geval dus een onderdeel van een breder criterium.

Doel van het criterium is het behoud van een zogenaamd “open landbouwgebied” maar waarin de landbouw zich kan ontplooiën en ervoor te zorgen dat dit niet gehypothekeerd wordt door stedenbouwkundige vergunningen af te leveren voor oneigenlijk gebruik van dit gebied.

Voor de beoordeling van de leefbaarheid wordt de VLIF-norm gehanteerd, wat voor 2009 neerkomt op 2.141,67 euro/maand (namelijk 2/3de van het Aangenomen GVI 2008).

Dit is een arbitraire norm op basis van een macro-economisch berekende en deels ook geraamde waarde.

3.3.7. Leefbaarheid, vanuit het perspectief van de (accounting en) adviesverlening

(op basis van een discussie met SBB)

3.3.7.1. Algemeen

Vanuit dit perspectief wordt leefbaarheid in eerste instantie en in hoofdzaak vertaald in voldoende inkomen, met name voldoende arbeidsinkomen.

Als maatstaf voor dit arbeidsinkomen (per VAK) wordt het referentie-inkomen (RI) van het VLIF gehanteerd, dat zoals eerder besproken overeenstemt met twee derde van het Gewestelijk Vergelijkbaar Inkomen (GVI).

Er wordt vastgesteld dat deze inkomensbenadering logisch is in de context van de courante landbouwpraktijk. In de praktijk blijken bijvoorbeeld termen als solvabiliteit of liquiditeit geen gemakkelijk hanteerbare begrippen te zijn. Sowieso is het rendement op het eigen kapitaal in de landbouw relatief laag (in vergelijking met andere sectoren). Vandaar ook het accent op de vergoeding van de arbeid, het arbeidsinkomen.

Het landbouwincome wordt bedrijfseconomisch benaderd, waarbij de opbrengsten, (variabele) kosten en financiële lasten worden berekend of ingeschat. Een berekening is alleen mogelijk, ingeval het betrokken bedrijf zelf over een goede boekhouding beschikt. In de praktijk wordt het gemiddeld inkomen van een bedrijf voornamelijk ingeschat op basis van de karakteristieken van het bedrijf (teeltplan, veebezetting, productierechten, quota, ...) en het cijfermateriaal dat ontleend kan worden aan het boekhoudingsnetwerk van de Boerenbond (Tiber) en aan de rentabiliteitsrapporten van de overheid (Landbouwmonitoringsnetwerk of LMN). Op basis van deze cijfers kan het gemiddeld inkomen van een bedrijf worden begroot.

3.3.7.2. Bij welke soorten advies is leefbaarheid aan de orde?

Dit kan het geval zijn in het kader van een *leefbaarheidsstudie*, voor landbouwbedrijven die willen bouwen: uitbreiding, nieuwbouw, tweede bedrijfszetel, ... In de meeste gevallen zal het hier bedrijven betreffen die een dossier willen indienen voor het verkrijgen van een stedenbouwkundige vergunning in agrarisch gebied. Op basis van een minimuminkomen dat zeker gehaald moet worden, kan het toekomstige bedrijf worden gedimensioneerd.

In tweede instantie is leefbaarheid aan de orde bij de uitwerking van een *financieel plan* of *bedrijfsplan*, waarbij een aantal jaar in de toekomst wordt gekeken. Zo'n financieel plan wordt bijvoorbeeld vaak opgemaakt in geval van de overname van een bedrijf, of van de omvorming van een bedrijf naar een landbouwvennootschap, of van een combinatie van beide. Bij het dossier dat daarvoor wordt opgemaakt zit het bedrijfsplan inbegrepen. Het is daarbij de bedoeling om cijfermatig de haalbaarheid van het project aan te tonen. Vanuit de landbouwbedrijven zelf is de vraag voor het opstellen van een financieel plan eerder beperkt.

Ten slotte gaat het om leefbaarheid bij de *bedrijfseconomische module van het BAS* (bedrijfsadviesstelsel). Naar aanleiding van de bespreking van de resultaten wordt ook vaak gepeild naar de intenties voor de toekomst.

3.3.7.3. Bijkomende bemerkingen

Het uit landbouwactiviteiten verworven inkomen van een landbouwbedrijf moet uiteraard een stevige basis hebben, maar hoeft niet de enige pijler te zijn voor het gezinsinkomen. Elke mix van inkomensbronnen die aanleiding geeft tot een situatie die op gezinsniveau voldoening schenkt, is immers “leefbaar”. Bij de advisering moet daar ook rekening mee gehouden worden.

De financiële noden van een gezin worden geschat op minimum 30.000 euro. Ingeval uit de cijfers blijkt dat een dergelijk inkomen niet gehaald wordt, wordt vaak gesuggereerd wat daaraan gedaan kan worden: investeren, additioneel inkomen verwerven buitenshuis, enz.

Op de vraag of het door VLIF voor investeringssteun gehanteerde referentie-inkomen (RI) niet te laag is om als leefbaarheidsdrempel te gebruiken – het is immers slechts twee derde van het GVI – wordt geantwoord dat dit niet zo wordt ervaren. De VLIF-criteria worden als “goed” beoordeeld, met de belangrijke bijkomende bemerking dat continuïteit van regelgeving (duurzaamheid van beleid) veel werkzamer is dan permanente “finetuning” en dus veelvuldige wijziging ervan.

Specifiek voor de landbouwsector wordt opgemerkt dat voor nieuwe plannen pas in een relatief laat stadium van het beslissingstraject een beroep wordt gedaan op echte advisering. Vaak is het plan al helemaal uitgedacht en wordt van het adviesbureau verwacht dat zij de haalbaarheid cijfermatig kunnen ondersteunen. De beslissing van de landbouwer is dan nog moeilijk te beïnvloeden, ondanks het feit dat hier soms nog veel potentieel is voor optimalisering van de plannen en dus voor het verzekeren van de leefbaarheid van de toekomstige situatie.

Dossiers voor de aanvraag van investeringssteun (of VLIF-dossiers) worden veelal eerder behandeld door een bank dan door een adviesdienst. Adviesdiensten behandelen in principe dossiers die niet gekoppeld zijn aan krediet. Zo behandelt SBB voor de landbouw en op jaarbasis grosso modo 10.000 fiscaliteitsdossiers, een 5.000-tal oppervlakteaangifte-dossiers, een 5.000-tal mestaangifte-dossiers en een 700-tal BAS-dossiers.

Leefbaarheid, vanuit het perspectief van de (accounting en) adviesverlening

Private sector

Leefbaarheid hoofdzakelijk vertaald in voldoende inkomen.

Maatstaf voor het inkomen is de VLIF-norm.

Voor 2009 komt dit neer op 2.141,67 euro/maand (namelijk 2/3de van het Aangenomen GVI 2008).

Dit is een arbitraire norm op basis van een macro-economisch berekende en deels ook voorspelde waarde.

Minimum gezinsnoden worden geschat op minimum 30.000 euro/jaar. Op basis van 1,68 FAK/bedrijf, komt dit neer op 1.488,10 euro/maand.

3.3.8. Leefbaarheid, vanuit het perspectief van de landbouwsector

(op basis van een discussie met Studiedienst Boerenbond)

3.3.8.1. Algemeen

Voor de sector is leefbaarheid overduidelijk een kwestie van inkomen. Zonder voldoende inkomen kan een bedrijf zich op lange termijn moeilijk handhaven en kan de continuïteit van het landbouwbedrijf op het platteland niet worden verzekerd.

Maar wanneer kan een inkomen als voldoende worden bestempeld? En wanneer is het beneden een bepaalde onaanvaardbare grens die men als armoedegrens zou kunnen bestempelen?

Deze problematiek was en blijft actueel. Getuigen daarvan zijn bijvoorbeeld de diverse teksten van Huyghe F. (1993, 1994, 1995a en 1995b) en Devisch N. (1994). In die periode werd trouwens een studiedriedaagse georganiseerd met als veelzeggende titel “de crisis en armoede in de landbouw” en werd intensief nagedacht over onder meer de positie van het gezinsbedrijf, over het leefbaar familiaal bedrijf en over de inkomensproblematiek en inkomensongelijkheid in de land- en tuinbouw. Er werd bijvoorbeeld ook uitvoerig aandacht besteed aan de evolutie van de financiële structuur van de land- en tuinbouwbedrijven als gevolg van de steeds grotere kapitaalbehoefte en de verhoogde risico's die daarvan het gevolg kunnen zijn.

3.3.8.2. Minimum voor leefbaarheid

In Huyghe F. (1993) wordt het aspect leefbaarheid behandeld en worden drempels van minimumleefbaarheid omschreven. Gesteld wordt dat “de arbeidsvergoeding van een landbouwer minstens op het peil moet staan van deze van een loon- en weddetrekkende”. Daarbij werd gepreciseerd “dat er dan ook gewerkt kan worden met een gekend begrip, namelijk het vergelijkbaar inkomen. Dat is het gemiddeld bruto-jaarloon van de loon- en weddetrekkenden in ons land”.

Het valt op dat deze norm voor leefbaarheid hoger ligt dan de norm die door bijvoorbeeld VLIF of ADLO wordt gehanteerd. Daar wordt namelijk twee derde van het GVI gebruikt. Vanuit syndicaal oogpunt is deze hogere norm zeker verdedigbaar. Maar ook los van de belangenverdediging zit er voldoende logica in het feit dat de vergoeding van de arbeid van een gemiddelde zelfstandige, die uiteindelijk meer risico loopt, minstens even hoog zou moeten kunnen uitvallen als de vergoeding van de arbeid van een gemiddelde loontrekkende.

Vertrekkend van dit vooropgestelde inkomen en rekening houdend met de gemiddelde beschikbare arbeid is het dan op basis van het boekhoudnet van het toenmalige Landbouw-Economisch Instituut mogelijk gebleken om voor een aantal bedrijfstypes de minimale economische dimensie te kwantificeren. Dat gebeurde door gebruik te maken van het Bruto Standaard Saldo (BSS), dat geacht wordt een maat te zijn voor de toegevoegde waarde die een bedrijf kan genereren.

Deze aanpak was mogelijk omdat uit een bedrijfseconomische studie van Goffinet R. (1989) gebleken was dat er een betrouwbare relatie bestaat tussen het BSS enerzijds en het Familiaal Arbeidsinkomen (FAI) en het AI/VAK anderzijds.

Uiteindelijk werd de oefening doorgedreven voor 3 specialisatierichtingen en voor een zogenaamde gemengd bedrijf, dat een gemiddelde vertegenwoordigt van de bedrijven die niet tot de eerste drie categorieën konden worden gerekend.

Uit informatief oogpunt en als voorbeeld is het interessant te vermelden dat op basis van de data voor de jaren 1989/90, 1990/91 en 1991/92 berekend werd dat een leefbaar (gespecialiseerd) melkveebedrijf minstens 50 melkkoeien moest hebben (wat toen overeenstemde met 250.000 liter melkquotum). Voor een leefbaar (gespecialiseerd) varkensbedrijf werd gemikt op minimum 115 zeugen en minstens 350 daarbij horende mestvarkensplaatsen. Een leefbaar (gespecialiseerd) akkerbouwbedrijf werd toen op minimum 45 ha gedimensioneerd.

In de studie werd tegelijkertijd aangegeven dat de minimum leefbaarheidsdrempels geen vaststaande gegevens mogen zijn en dat deze in de toekomst moeten kunnen evolueren.

3.3.8.3. Maximum voor leefbaarheid

Het is bijzonder fascinerend om vast te stellen dat in die tijd en voor familiale bedrijven ook gedacht werd aan maximumdrempels voor leefbaarheid. Daarbij werd gesteld “dat het omschrijven van maximumdrempels niet kan en niet mag steunen op economische, maar wel op sociaal-economische argumenten” en dat daarbij “best kon uitgegaan worden van de arbeidstechnische en arbeidsorganisatorische mogelijkheden op het gezinsbedrijf” (voor zover er geen andere factoren zouden zijn die beperkend zouden werken).

Zo kon op basis van “taaktijden” berekend worden dat een gezin van 1,5 à 2 volwaardige arbeidskrachten dat gebruik maakte van moderne technieken een melkveebedrijf met 90 à 100 melkkoeien probleemloos moest kunnen uitbaten. Voor varkensbedrijven werd op analoge wijze, dat wil zeggen steunend op basis van taaktijden, een maximumdrempel omschreven, namelijk 200 zeugen met volledige afmesting van alle biggen.

In beide gevallen viel op dat de maximumdrempel nagenoeg overeenstemde met het dubbele van de minimumdrempel. Dat bleek ook het geval te zijn voor gespecialiseerde pluimveehouderijen: maximum 140.000 legkippen en/of braadkippen voor een familiaal bedrijf met 1,5 à 2 volwaardige arbeidskrachten ten opzichte van een minimum van 70.000.

Ook voor de maximum leefbaarheidsdrempels werd aangegeven dat dit geen vaststaande cijfers waren en dat deze in de toekomst moesten kunnen evolueren.

Deze problematiek is echter niet verouderd. Getuige daarvan is het recente artikel uit Boer&Tuinder (2009), waarin door Broeckx P. wordt aangegeven dat er naast klassieke grenzen aan de groei in termen van “arbeid of arbeidskost, kapitaal, ruimte, vergunningen en oppervlakte” ook een grens bestaat in termen van “span of control”, of van wat de bedrijfsleider of het landbouwgezin persoonlijk aankan.

3.3.8.4. Armoedegrens

In Huyghe F. (1995a) is vanuit de sector (vertegenwoordigd door de Boerenbond) ook een armoedegrens gedefinieerd, zij het op arbitraire wijze.

“Van de bedrijven die een arbeidsinkomen halen dat lager ligt dan de helft van het vergelijkbaar inkomen kan gezegd worden dat ze, voor zover ze geen inkomen van buiten de land- en/of tuinbouw halen, onder de armoedegrens vallen”.

Uit de toenmalige cijfers bleek dat vooral twee categorieën van landbouwers erg kwetsbaar zijn en moeten oppassen om niet tot de “arme boeren” te behoren. Het betrof enerzijds de te kleine of te kleinschalige bedrijven en anderzijds de bedrijven met (te) hoge schuldenlast. Deze situatie lijkt zich tot op heden niet gewijzigd te hebben.

De problematiek van de armoede in de landbouw is ook uitvoerig belicht door Van Hecke E. en Marx A. (1999). Hierbij werd gefocust op landbouwbedrijven met een bruto standaard saldo (de meerwaarde die jaarlijks op het bedrijf wordt gecreëerd) van minder dan 40.000 euro, in een aantal gevallen zelfs van minder dan 20.000 euro. Dit laatste getal komt op maandbasis neer op 1.666,67 euro/maand en ligt daarmee bijzonder dicht bij de in Huyghe F. (1995a) gekozen armoedegrens.

3.3.8.5. Bijkomende aspecten

Een minimum arbeidsinkomen (voor de bedrijfsleider of voor het landbouwersgezin) is uiteraard erg belangrijk. Dat neemt echter niet weg dat dit inkomen ook in een aanvaardbare relatie moet staan met het aantal uur effectief gepresteerde arbeid, met de gewerkte tijd. Eigenlijk kan men stellen dat een goed inkomen per uur de basis moet zijn van een volwaardig arbeidsinkomen.

Omgekeerd, ingeval wordt vastgesteld dat de verloning per uur te laag zou zijn, moet gedacht worden aan bijkomende of andere activiteiten, al of niet binnen of buiten de landbouw.

Kenmerkend voor de landbouw is daarbij het feit dat de traditionele landbouwer in economisch slechtere tijden relatief langer kan “overleven” dan veel andere zelfstandigen en werknemers. Waar een werknemer die zonder inkomen komt te vallen al snel in een “leefloon”-situatie kan terechtkomen, is dit in de landbouw minder het geval. Een en ander wordt toegeschreven aan het feit dat vooral in de grondgebonden landbouw op sluimerende wijze reserves worden opgebouwd, onder meer door de kapitalisatie van de grond. Hoewel dit in de praktijk misschien weinig gebeurt (fierheid, sociale aspecten), vertegenwoordigt dit toch een potentieel dat in slechte tijden kan worden aangesproken. Daarnaast kan een klassiek landbouwersgezin uiteraard zelf een belangrijk deel van de voedingsbehoeften vervullen.

Leefbaarheid, vanuit het perspectief van de landbouwsector

Private sector

Leefbaarheid is overduidelijk een kwestie van voldoende inkomen.

De norm is het Gewestelijk Vergelijkbaar Inkomen (GVI).

Norm vanuit syndicaal oogpunt zeker verdedigbaar: arbeidsinkomen van een gemiddelde zelfstandige, die uiteindelijk meer risico loopt, moet minstens even hoog zijn als dat van een gemiddelde loontrekkende.

Voor 2009 komt dit overeen met 40.500 euro op jaarbasis of 3.375 euro/maand.

Armoedegrens wordt ingeschat op 1/2de GVI of 1.688 euro/maand.

In beide gevallen worden macro-economische cijfers als basis genomen.

De armoedegrens is arbitrair.

Er bestaat ook een maximumgrens voor leefbaarheid, maar die wordt niet gekwantificeerd.

3.3.9. Leefbaarheid in moeilijke tijden

(op basis van een discussie met Boeren op een Kruispunt vzw)

Sommige landbouwbedrijven ondervinden problemen om mee te kunnen met de groeiende concurrentie en de vrijere marktomgeving. Daarvoor kunnen diverse redenen bestaan: de bedrijven kunnen een serieuze tik gekregen hebben door bijzondere gebeurtenissen zoals bij een bedrijfsopruiming of tijdens sectorcrisissen, slecht gestructureerd zijn, niet professioneel genoeg uitgebaat worden of problemen hebben met omgevingsregels als ruimtelijke ordening. Ook zijn er landbouwgezinnen met relatieproblemen of kampen sommige bedrijfsleiders met depressie.

Omdat bedrijven in moeilijkheden vaak niet de kracht hebben om zelf oplossingen te vinden voor hun problemen, vroegen de Vlaamse overheid en Cera zich af of er geen hulporganisatie moest opgericht worden. “Boeren op een Kruispunt vzw” werd in 2007 opgericht door de belangrijkste landbouworganisaties. Cera en de Vlaamse overheid zorgen voor de publieke en private financiering. Landbouwbedrijven, die een beroep doen op de organisatie mogen advies en begeleiding verwachten over hoe zij de toekomst beter zouden kunnen aanpakken.

Zo'n advies begint in principe met de inschatting van de financieel-economische situatie, omdat dit meestal een zakelijke analyse geeft van de mogelijkheden en opties. De financieel-economische situatie wordt geëvalueerd op basis van een bedrijfsanalyse. Belangrijke elementen zijn daarbij de solvabiliteit en de rentabiliteit. Het bepalen van de solvabiliteit (op basis van balans, activa/passiva) geeft steun voor het verlenen van financieel advies terwijl tegelijk ook wordt ingeschat hoe de situatie van het bedrijf is ten aanzien van mogelijke kredietverschaffers (leningen en leningslasten voor gedane investeringen, mogelijke waarborgen). Voor het onderzoeken van de rentabiliteit wordt vooral gewerkt met de variabele kosten (vaak gebaseerd op bedrijfscijfers of bij afwezigheid van bedrijfsgegevens op gemiddelde waarden). Deze variabele kosten worden nog vermeerderd met de pachten, de leninglast en met een soort leefloon dat aan het gezin wordt toegekend. Dit leefloon is uiteraard verschillend van het onder rubriek 3.3.1. behandelde wettelijk vastgelegde leefloon.

In het kader van deze studie is de wijze waarop dit begrip door Boeren op een Kruispunt vzw wordt ingevuld uiteraard interessant. De uitgaven van een gemiddeld gezin worden als vertrekbasis genomen. Voor Vlaanderen ligt dat bedrag in 2006 tussen de 32.000 en de 33.000 euro (Tabel 10). In 2007 wordt het bedrag van 34.000 euro net overschreden. Van dit bedrag worden woningkosten en alle uitgaven voor voertuigen in mindering gebracht (omdat geoordeeld wordt dat deze kosten al in de leninglast zijn meegenomen). Het leefloon dat op deze wijze verkregen wordt, ligt voor Vlaanderen in 2006 op 22.225 euro, voor 2007 op 23.521 euro.

Het op deze wijze gedefinieerde bedrag wordt als indicator gebruikt van het bruto jaarinkomen dat een gemiddeld gezin nog moet kunnen besteden om in een aanvaardbare (of leefbare) situatie te verkeren. Op basis van het gemiddelde van 1,68 FAK/bedrijf zou dit besteedbaar bedrag neerkomen op 1.102 euro/FAK/maand in 2006 en 1.167 euro/FAK/maand in 2007.

Tabel 10: Resultaten huishoudbudgetenquête (2006-2009)

Huishoudbudgetonderzoek
(gemiddelde uitgaven per
huishouden in euro/jaar)

	2006				2007			
	België	Brussels Hoofdstedelijk Gewest	Vlaams Gewest	Waals Gewest	België	Brussels Hoofdstedelijk Gewest	Vlaams Gewest	Waals Gewest
Totale consumptie	31.548	29.427	32.672	30.321	32.577	29.189	34.069	31.130
Woningkosten	7.879	8.065	8.011	7.590	7.949	8.434	8.003	7.697
Verbruiksuitgaven voor voertuigen	2.309	1.755	2.436	2.275	2.381	1.864	2.545	2.270
Subtotaal	10.188	9.820	10.447	9.865	10.330	10.298	10.548	9.967
Totale consumptie zonder woning- en autolasten	21.360	19.607	22.225	20.456	22.247	18.891	23.521	21.163

Bron: FOD Economie (ADSEI)

Bij deze cijfers moet echter onmiddellijk worden opgemerkt dat het hier absoluut niet gaat om een exclusieve norm en dat de informatie ook niet als dusdanig gehanteerd wordt. Het is dus niet opportuun om dit resultaat in de weegschaal te leggen ten opzichte van cijfers uit andere benaderingen.

Fundamenteel voor de evaluatie van leefbaarheid door Boeren op een Kruispunt vzw is de verhouding draagkracht ten opzichte van draaglast. Het financiële aspect is daarbij een element. Maar ook het relationele (situatie tussen partners) en het psychosociale aspect moeten worden meegenomen. Vooral de mix van de drie aspecten blijkt dikwijls cruciaal alsook het feit of men uitwegen ziet uit de moeilijke situatie.

In de praktijk blijken de cijfers op zich niet zo belangrijk te zijn, wel of de situatie nog als draaglijk wordt ervaren. Sommige gezinnen geven aan dat een uitgavenpatroon van bijvoorbeeld 600-700 euro per maand nog als draaglijk beschouwd kan worden, voor zover een einde wordt gezien aan de tunnel en deze situatie dus als tijdelijk kan worden ingeschat.

Leefbaarheid in moeilijke tijden, zoals benaderd door Boeren op een Kruispunt vzw

Overheid en private sector.

Leefbaarheid wordt vooral gezien als de verhouding draagkracht/draaglast.

Het financiële aspect is daarbij belangrijk, maar dat geldt evenzeer voor het relationele en het psychosociale.

Het is vooral de mix van elementen en het feit of een uitweg wordt gezien uit de moeilijkheden die bepaalt of een situatie leefbaar is.

Oorspronkelijk cijfermateriaal is micro-economisch, maar er worden correcties op uitgevoerd.

3.3.10. Leefbaarheid, vanuit het perspectief van kredietverstrekking

(op basis van een discussie met Landbouwkrediet)

3.3.10.1. Leefbaarheid versus basisprincipes kredietverstrekking

Het is kenmerkend dat de term “leefbaarheid” niet als dusdanig gehanteerd wordt in de financiële wereld. Vooraleer tot kredietverstrekking over te gaan, wordt door de bank geen oordeel geveld over de leefbaarheid van een (landbouw)bedrijf.

Als hierover toch een uitspraak zou moeten gebeuren, zou een bedrijf vanuit het standpunt van de bank wellicht nog best als leefbaar kunnen worden omschreven wanneer het “aan al zijn verbintenissen kan voldoen”. Daarbij is de dimensie van het bedrijf (groot of klein) niet van belang.

Voor kredietverstrekking is een evolutie waar te nemen in de benadering van de klant. Waar vroeger veel meer werd gefocust op waarborgen, is ondertussen de terugbetalingscapaciteit (TBC) belangrijker geworden.

De basis voor kredietverstrekking wordt gelegd door een combinatie of samenspel van factoren. Daarvan zijn de belangrijkste (De Laporte J., 2007):

- het vertrouwen in de ondernemer;
- de solvabiliteit van de onderneming;
- de rentabiliteit en terugbetalingscapaciteit;
- de liquiditeit van de onderneming;
- voor het krediet op lange termijn is naast de terugbetalingscapaciteit ook de eigen inbreng van belang;
- de waarborgen (noodzakelijke maar niet voldoende voorwaarde voor kredietverstrekking);
- vergoeding van het risico.

Daarnaast kunnen ook minder rigide factoren een rol spelen, zoals de interactie tussen de klant en zijn bank, de “knowhow” waarvan de kredietaanvrager blijk geeft en de situatie op de kredietmarkt (concurrentie).

Voor de bank is het in elk geval cruciaal om:

- te beslissen of ze het krediet zal verstrekken of niet;
- te weten welke waarborgen daar tegenover (moeten) staan;
- te bepalen welke (zowel voor de bank als voor de kredietaanvrager) redelijke vergoeding daar moet/mag voor aangerekend worden (rentepercentage).

Uiteraard bestaan er verschillende kredietvormen, waaraan andere voorwaarden kunnen worden gekoppeld. Zo bestaat er een duidelijk verschil tussen enerzijds investeringskredieten (lang, middellang), die vooral gericht zijn op de financiering van eerste installaties en bedrijfsovernames, aankoop van grond, aankoop of constructie van bedrijfsgebouwen, en aankoop materieel, ten opzichte van korte termijnkredieten of kaskredieten anderzijds, ter financiering van de teeltkosten of van het bedrijfskapitaal.

Het begrip leefbaarheid wordt in de bankwereld dus vertaald in een aantal financiële indicatoren, waaraan een aantal bijkomende consideraties worden toegevoegd.

3.3.10.2. Rating van de klant

Banken doen erg veel inspanningen om hun klanten oplossingen “op maat” aan te bieden. Daarvoor is echter noodzakelijk deze klant goed te kennen, temeer omdat het vaak gaat over kapitaalintensieve investeringen. Vaak moet ook rekening worden gehouden met de sectorspecifieke problematiek (bijvoorbeeld: andere ontwikkelingen en vraagtekens in melkvee- en varkenshouderij). Op basis van de bedrijfsgegevens en de evolutie daarvan wordt door de bank het potentieel geschat om het geleende geld weer terug te krijgen.

Deze potentieelinschatting gebeurt meer en meer op basis van een ratingsysteem. Zo beschikt het Landbouwkrediet bijvoorbeeld over het ratingmodel Agrilan[®] voor de inschatting van de kredietwaardigheid van landbouwbedrijven.

In dit model worden een reeks financiële indicatoren berekend en vergeleken met vooraf vastgelegde normen (minimumdrempels) en wordt deze informatie gepondereerd weergegeven in een bepaald eindresultaat (volgens de eigen receptuur van de bank). Dit eindresultaat wordt vertaald in een rating die varieert van A tot E, waarbij:

- rating A: miniem risico;
- rating B: beperkt risico;
- rating C: aanvaardbaar risico (meer voorzichtigheid);
- rating D: hoog risico (meer waakzaamheid);
- rating E: zeer hoog of te hoog risico (meer controle).

Belangrijke beoordelingscriteria voor de Agrilan[®]-rating zijn het bancaire gedrag (evolutie passief, terugbetalingsgedrag), de solvabiliteit (actief/passief, samenstelling actief, leeftijd cliënt) en de rendabiliteit (beschikbaar inkomen, standaardnormen per specialisatie).

Naast financiële indicatoren worden tevens een reeks bedrijfsgerelateerde technische parameters berekend die inzicht verschaffen in de productiviteit (kostprijs). Zo kan berekend worden welke prijs een landbouwer voor een landbouwspeculatie (bijvoorbeeld: melk) moet ontvangen om al zijn kosten te kunnen betalen inclusief die voor kapitaal en interesten. Een tweede minimumprijs weerspiegelt de terugbetaling van kosten en interesten, maar zonder de kosten voor kapitaal. Achten J. (2009) definieert deze waarden als respectievelijk de kritische opbrengstprijzen en de bodemopbrengstprijzen.

Het spreekt voor zich dat het aspect “waarborgen” gewichtiger wordt naarmate de rating een groter risico doet vermoeden. Het spreekt eveneens voor zich dat de bank een hogere vergoeding moet aanrekenen voor krediet waaraan een groter terugbetalingsrisico verbonden is.

Met dergelijke modellen kunnen ook zogenaamde “stresstests” uitgevoerd worden op de portefeuilles. Dat kan bijvoorbeeld gebeuren door de impact te meten van de wijziging van een aantal factoren (prijzen, rendementen, ...) op de rentabiliteit en de solvabiliteit.

Waar vroeger gemengde bedrijven financieel “robuuster” bleken te zijn, door de spreiding van het risico, wordt de laatste jaren een trend waargenomen dat gespecialiseerde bedrijven het op dit vlak beter doen. Wellicht heeft dat te maken met het doorgaans meer (kost)prijsgericht zijn van deze bedrijven. Voor de toekomst en vanuit het standpunt van stressbestendigheid zou een landbouwbedrijf met twee productierichtingen of met twee inkomensbronnen daarom misschien een ideale formule kunnen zijn.

3.3.10.3. Specifieke kenmerken landbouwfinanciering

Volgens De Laporte J. (2008) heeft de landbouwfinanciering een aantal specifieke kenmerken. De volgende verschillen met andere sectoren vallen daarbij op:

- de gemiddelde duurtijd van de kredietverlening is langer (waarbij dit soms gebeurt binnen een kader van rechtsonzekerheid);
- landbouwbedrijven beschikken doorgaans over minder eigen vermogen;
- leasing is minder gangbaar;
- er is (structurele) overheidssteun via het VLIF;
- de landbouwsector telt een relatief laag aantal vennootschappen;
- er is vaak geen (volledige) boekhouding: een klassieke financiële analyse is daarom minder evident;
- de rentabiliteit van de subsectoren wordt doorgaans berekend via intern ontwikkelde systemen.

Binnen de landbouwsector zijn doorgaans ook duidelijke verschillen waar te nemen tussen de landbouw en de tuinbouw.

3.3.10.4. Welk bedrijf maakt de meeste kans op financiering?

In algemene zin komen vooral de volgende bedrijven in aanmerking voor financiering:

- bedrijven met een verantwoorde schaalgrootte;
- bedrijven met de nodige aandacht voor kostenbeheersing, inclusief aangepaste en moderne energievoorziening;
- kredietnemers met de vereiste managementcapaciteiten en ondernemerschap (teelttechniek, administratie, personeelsbeheer);
- bedrijven met voldoende solvabiliteit, zodat het bancaire aansprakelijk vermogen aanvaardbaar is;
- bedrijven met transparante boekhoudkundige gegevens.

Leefbaarheid, vanuit het perspectief van kredietverstrekking

Private sector

Leefbaarheid op zich niet gehanteerd als werkbaar begrip in de financiële wereld.

Vanuit bankperspectief nog best vertaalbaar in “aan al zijn verbintenissen kunnen voldoen”.

Basis voor kredietverstrekking is samenspel van factoren: vertrouwen, solvabiliteit, rentabiliteit, terugbetalingscapaciteit, liquiditeit, eigen inbreng, waarborgen en vergoeding van het risico.

Streven naar oplossingen op maat van de klant.

Potentieelinschatting klant op basis van rating van alle economische en niet-economische informatie over de klant.

Indirect geeft zo een potentieelinschatting van de klant toch een goede inschatting van de leefbaarheid van zijn bedrijf (op korte, middellange en lange termijn).

3.4. Conclusies met betrekking tot de benaderingen van leefbaarheid

3.4.1. Inleidende bemerkingen

In het voorgaande gedeelte van deze studie is de “leefbaarheid in de landbouw” benaderd vanuit een aantal verschillende invalshoeken. In dit deel worden deze invalshoeken met elkaar vergeleken, worden de daarbij gebruikte criteria naast elkaar gezet en wordt getracht daar een reeks conclusies aan te verbinden.

Twee algemene observaties zijn daarbij pertinent:

- in deze reflectie moet leefbaarheid hoofdzakelijk gezien worden als “economische leefbaarheid”;
- deze “economische leefbaarheid” wordt voornamelijk gedefinieerd als zijnde een kwestie van inkomen, zowel op het vlak van een gewenste minimumdrempel als op het vlak van een gewenst niveau.

De financiële benadering vanuit de kredietverlening maakt op deze tweede observatie een uitzondering: vanuit deze benadering is leefbaarheid vooral een kwestie van “aan al zijn verbintenissen kunnen voldoen”. Maar ook Boeren op een Kruispunt vzw wenst zich niet vast te hechten aan een norm of getal omdat de organisatie leefbaarheid ziet als een mix van financiële, relationele en psychosociale aspecten. Ze vertaalt leefbaarheid in de verhouding draagkracht ten opzichte van draaglast, waarbij ook het zien van een uitweg essentieel is.

3.4.2. Vergelijking van de leefbaarheidsbenaderingen onderling – Wat kunnen we daaruit leren?

De voor deze vergelijking gekozen inkomensnormen en -bedragen zijn samengebracht in Tabel 11 en Figuur 9. Het past op deze plek duidelijk te stellen dat dit een zeer ruwe vergelijking betreft, alleen al omdat sommige bedragen een macro-economische oorsprong hebben en andere een micro-economische, en omdat sommige normen daar dan weer op arbitraire wijze zijn van afgeleid. Het is ook nodig om telkens de betekenis in gedachten te houden die aan elk van de bedragen moet worden gehecht.

Het met elkaar vergelijken van de bedragen levert in elk geval een gevarieerd plaatje op:

In België bedraagt het leefloon/levensminimum voor een alleenstaande 885 euro/maand. In geval zo een persoon een gezin ten laste heeft, wordt zijn inkomen opgetrokken tot 1.180 euro/maand en komt daar dus een derde bij.

Het minimumloon, het Gewaarborgd Gemiddeld Minimum Maandinkomen (GGMMI), ligt uiteraard een stuk hoger. Voor een erg jonge werknemer (22-jarige met 12 maanden anciënniteit) bedraagt het 1.441 euro/maand.

Opvallend is wel dat dit minimumloon lager ligt dan het bedrag dat door de landbouwsector wordt beschouwd als een (weliswaar arbitraire) armoedegrens, namelijk 1/2de GVI of 1.688 euro/maand. Misschien moet hier ook in aanmerking worden genomen dat een landbouwer geen werknemer is maar een zelfstandige en dat

hij ook gecompenseerd moet worden voor de risico's die hij loopt als ondernemer en een vergoeding verdient voor het geïnvesteerde bedrijfs- en grondkapitaal.

De minimumgrens voor het ILB, waarmee geprobeerd wordt om hobbyboeren uit de representatieve steekproef van professionele landbouwbedrijven te houden, ligt volgens de oude systematiek (tot 2009) met 952 euro/maand in de buurt van leefloon/levensminimum. Volgens de vanaf 2010 aangepaste systematiek komt deze grens daar lichtjes bovenuit met 1.240 euro/maand, maar blijft ze wel binnen dezelfde grootteorde. Dit lijkt op het eerste gezicht erg logisch.

Het is duidelijk dat de VLIF-norm, die volgens de resultaten ook wordt gehanteerd voor de adviesverlening voor stedenbouwkundige vergunningen in agrarisch gebied en ook bruikbaar is gebleken bij de accounting en adviesverlening, daar toch een stukje boven ligt. Deze (arbitraire) norm is gedefinieerd als twee derde van het GVI en bedraagt op dit moment 25.700 euro/jaar of 2.142 euro/maand.

Hieraan horen twee opmerkingen te worden gekoppeld. Enerzijds kan gesteld worden dat deze norm voor landbouwinvesteringen minder strak is dan het op het eerste gezicht lijkt. Het is namelijk zo dat het bedrag van $2/3^{\text{de}}$ GVI overeenstemt met het inkomen van een volwaardige arbeidskracht, terwijl de voorwaarden eveneens aangeven dat minimum 50% van de arbeidstijd aan landbouw moet worden besteed. Het minimum landbouwarbeidsinkomen voor een halve VAK stemt dus overeen met bedrag van slechts 1.125 euro/maand. Daarnaast werd beslist om de VLIF-norm dit jaar niet te verhogen en werd hij dus niet aangepast aan de stijging van het GVI. Ten gerieve van de potentiële aanvragers werd de norm niet opgetrokken naar 27.000 euro/jaar of naar 2.250 euro/maand. In Tabel 9 en Figuur 8 wordt hieraan gerefereerd door te spreken van een "gehanteerd" en een "theoretisch" Referentie-Inkomen.

Ten slotte is er het GVI of Aangenomen Gewestelijk Vergelijkbaar Inkomen. Voor 2009 bedraagt dit 3.375 euro/maand. Vanuit de sector is aangegeven dat dit bedrag een (bruto) minimuminkomen zou moeten zijn voor de landbouwsector. Dat wil zeggen dat een landbouwer minstens evenveel per maand zou moeten kunnen verdienen als een gemiddelde werknemer.

Over alle benaderingen heen is het interessant om vast te stellen dat het GVI en dus ook het door de landbouw gewenste minimum inkomensniveau nagenoeg drie keer zo hoog is als het leefloon/levensminimum van een persoon met een gezin ten laste.

Leefbaarheid heeft dus zeer vele gezichten. Op basis van wat vooraf gaat en de toch wel grote verschillen tussen sommige benaderingen hoeft dat niet te verwonderen.

Het betekent wel dat het vastleggen van wat een redelijk inkomen moet zijn voor een landbouwbedrijf en van hoe stabiel dit inkomen in de tijd moet zijn een kwestie is van keuzes maken.

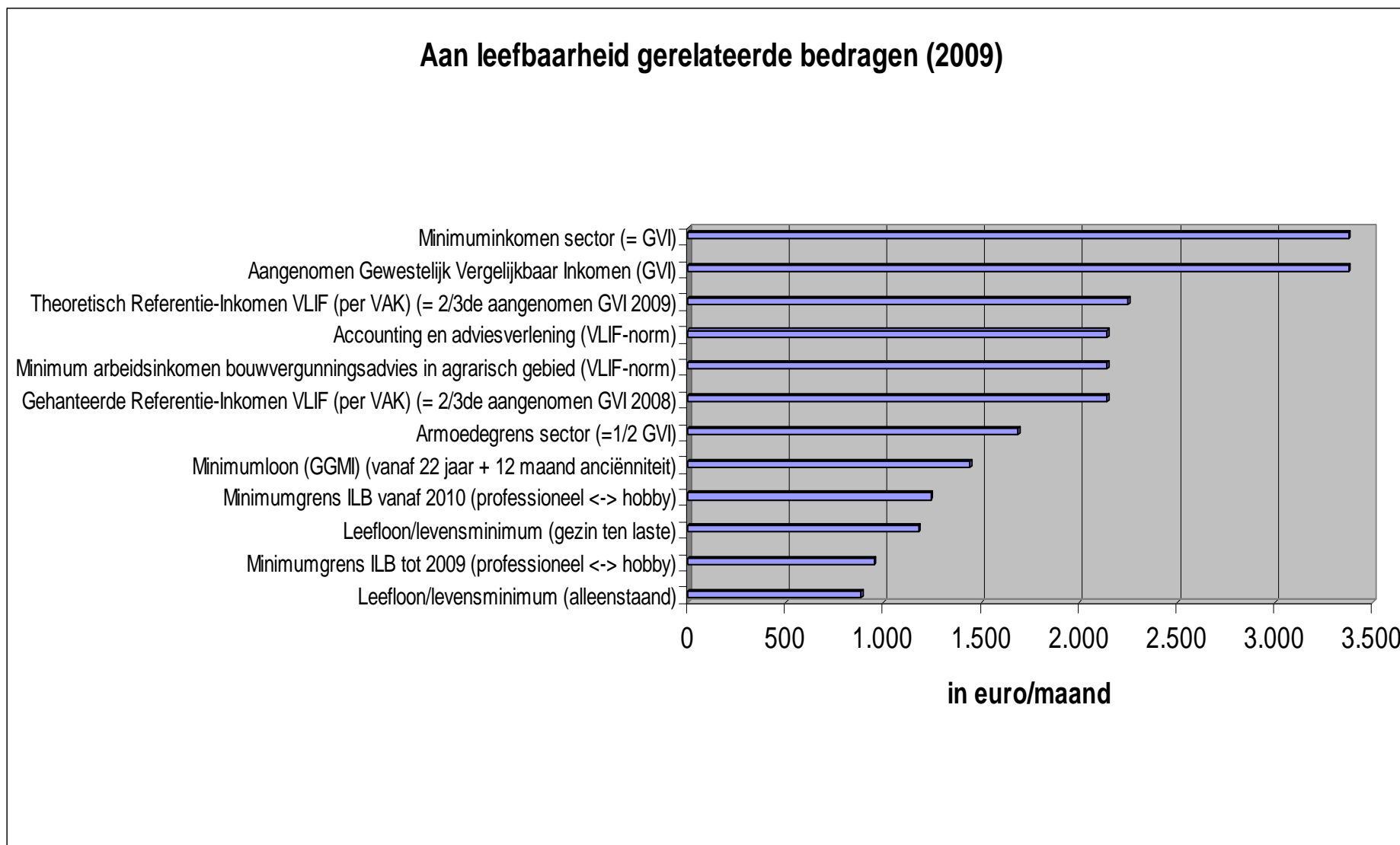
Eenmaal de norm bepaald kan de leefbaarheid aan de hand van de bedrijfsgegevens worden bepaald.

Tabel 11: Rechtstreekse vergelijking van de in de verschillende benaderingen van leefbaarheid gehanteerde bedragen (2009)

Vergelijking 2009 voor alle aan leefbaarheid gerelateerde bedragen			
	Maandbedrag (euro)	Index Leefloon = 100	Index GVI = 100
Leefloon/levensminimum (alleenstaand)	885	100	26
Minimumgrens ILB tot 2009 (professioneel <-> hobby)	952	108	28
Leefloon/levensminimum (gezin ten laste)	1.180	133	35
Minimumgrens ILB vanaf 2010 (professioneel <-> hobby)	1.240	140	37
Minimumloon (GGMI) (vanaf 22 jaar + 12 maand anciënniteit)	1.441	163	43
Armoedegrens sector (=1/2 GVI)	1.688	191	50
Gehanteerde Referentie-Inkomen VLIF (per VAK) (= 2/3de aangenomen GVI 2008)	2.142	242	63
Minimum arbeidsinkomen bouwvergunningadvies in agrarisch gebied (VLIF-norm)	2.142	242	63
Accounting en adviesverlening (VLIF-norm)	2.142	242	63
Theoretisch Referentie-Inkomen VLIF (per VAK) (= 2/3de aangenomen GVI 2009)	2.250	254	67
Aangenomen Gewestelijk Vergelijkbaar Inkomen (GVI)	3.375	381	100
Minimuminkomen sector (= GVI)	3.375	381	100

Bron: eigen analyse

Figuur 9: Vergelijking van de in de verschillende benaderingen van leefbaarheid gehanteerde bedragen (2009)

4. Enkele macro-economische gegevens met betrekking tot het landbouwincome

Aangezien de tijdsdimensie zo belangrijk is voor het landbouwincome, wordt hier op basis van een aantal macro-economische gegevens dieper op ingegaan. In deze tijdsdimensie zit enerzijds het element stabiliteit dat eerder al beperkt aan bod kwam, maar anderzijds ook de evolutie van het landbouwincome ten opzichte van een aantal andere niet rechtstreeks met landbouw verbonden parameters.

Omdat het hier om macro-economische gegevens handelt, kunnen de cijfers verschillen van eerder vermelde inkomensgerelateerde cijfers die op bedrijfsniveau (micro-economisch) werden verzameld. Van belang is vooral de trend eerder dan een bepaald cijfer op zich.

In Tabel 12 en Figuur 10 wordt stilgestaan bij de evolutie van het landbouwincome in de tijd (vanaf 1970). In relatie tot het zogenaamde vergelijkbaar inkomen geven zij aanleiding tot een reeks observaties. De beschikbare gegevens zijn weergegeven, maar de cijferreeksen zijn niet volledig. Daar zijn goede redenen voor. Enerzijds is er de overgang van federale data naar voor Vlaanderen berekende cijfers. Anderzijds wordt het Landbouwarbeidsinkomen (LAI) de laatste jaren niet meer berekend omdat dit telkens tot verwarring leidt tussen de macro-economische en de micro-economische benadering.

Op methodologisch vlak kunnen daarom volgende observaties worden gedaan:

- tussen 2000 en 2001 is er een breuk tussen de aanvankelijke berekening van het landbouwarbeidsinkomen (LAI) op federaal (Belgisch) niveau en de huidige berekening op Vlaams niveau;
- deze breuk geldt eveneens voor de berekening van het vergelijkbaar inkomen: tot 2000 voor België als geheel en vanaf 2001 op gewestelijk niveau;
- het landbouwarbeidsinkomen wordt na 2004 niet meer berekend;
- vanaf 1996 zijn wel cijfers beschikbaar over de netto toegevoegde waarde (NTW) per arbeidseenheid in de landbouw. De NTW (tegen factorkosten) behelst naast de vergoeding voor arbeid ook de vergoeding voor kapitaal (bedrijfskapitaal + grond) (cfr. Demuyne E. en Bernaerts E., 2005);
- beide berekeningen - zowel van LAI/AE als van NTW/AE - zijn macro-economische berekeningen. Het geschatte totale landbouwincome en de geschatte totale netto toegevoegde waarde worden gedeeld door het aantal voltijdse arbeidskrachten in de landbouw;
- het feit dat het hier gaat om ruwe macro-economische cijfers betekent dat erg omzichtig moet worden omgesprongen met de interpretatie ervan.

Binnen de beperkingen die de cijfers duidelijk hebben, zijn een aantal opvallende conclusies mogelijk:

- vanaf 1970 bekeken is het duidelijk dat het LAI tot einde jaren '70 "erg goed" de tred kon bijhouden van de evolutie van het vergelijkbaar inkomen;
- vanaf eind jaren '70 tot ongeveer 1990 was dat nog "redelijk goed";

- voor een zeer beperkt aantal jaren was het berekende LAI groter dan het vergelijkbaar inkomen (VI). De laatste keer was dat in 1989. Eerder was dit ook het geval in 1973, 1974 en 1977;
- vanaf 1991 lijkt op basis van deze macro-economische cijfers de kloof tussen het vergelijkbaar inkomen (VI of later GVI) steeds groter te worden.

Deze laatste observatie leidt tot de conclusie dat het macro-economisch bepaalde landbouwincome per arbeidseenheid zich over de laatste 2 decennia en in relatieve termen systematisch verslechterd heeft ten opzichte van het VI. Als gevolg van wat voorafgaat, namelijk dat leefbaarheid sterk in verband wordt gebracht met inkomen, kan daarom gesteld worden dat de leefbaarheid van de landbouwbedrijven over dezelfde periode gestaag meer onder druk is komen te staan.

In het kader van deze algemene benadering van de evolutie van het landbouwincome, is het ook nuttig deze evolutie te verdisconteren voor de jaarlijkse inflatie. Daarmee kan beoordeeld worden of het inkomen per arbeidseenheid ook in reële termen gestegen is.

Het cijfermateriaal is te vinden in Tabel 13 en grafisch weergegeven in Figuur 11 en toont aan dat:

- ook het reële inkomen in de landbouw over de beschouwde periode (1970-2004) gestegen is. De landbouwsector heeft dus mee kunnen profiteren van de gestegen welvaart;
- het reële inkomen uiteraard veel minder sterk gestegen is dan het nominale inkomen. Over de beschouwde periode steeg het nominale 5,3 maal, terwijl het reële iets meer dan 2 maal groter geworden is.

Tabel 12: Evolutie landbouwarbeidsinkomen, vergelijkbaar inkomen en netto toegevoegde waarde

Evolutie van het landbouwincome per arbeidseenheid (1970-2000 (België), 2001-2004 (Vlaanderen))

Evolutie van het vergelijkbaar inkomen (1970-2000 (België) en 2004-2009 (Vlaanderen))

Evolutie van de netto toegevoegde waarde per arbeidseenheid (1996-2008) van de Vlaamse landbouw

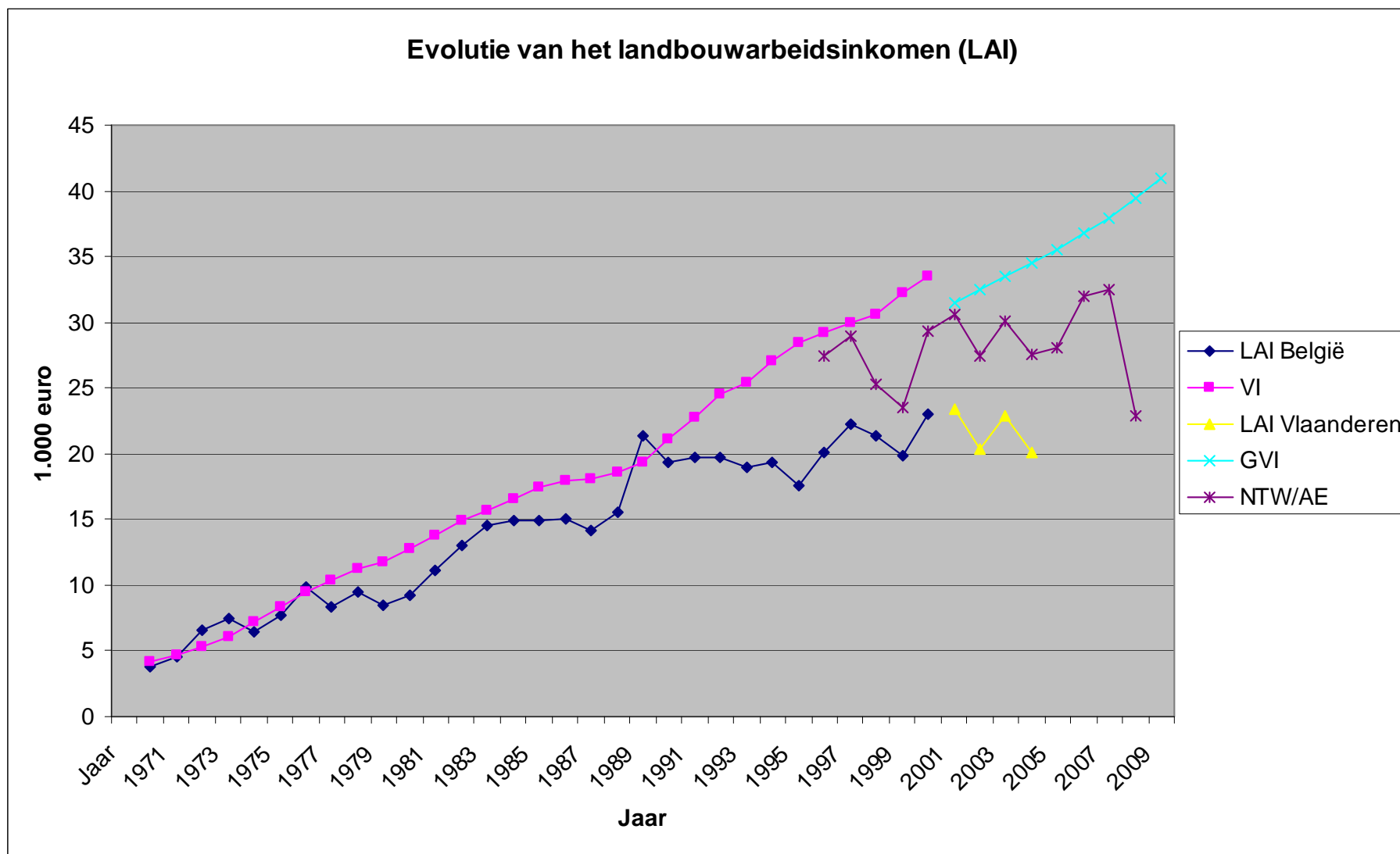
(alle cijfers uitgedrukt in 1.000 euro per arbeidseenheid)

Jaar	LAI België	VI	LAI Vlaanderen	GVI	NTW/AE
1970	3,8	4,2			
1971	4,5	4,7			
1972	6,6	5,3			
1973	7,5	6,1			
1974	6,4	7,2			
1975	7,7	8,3			
1976	9,9	9,5			
1977	8,3	10,4			
1978	9,5	11,3			
1979	8,5	11,8			
1980	9,2	12,8			
1981	11,1	13,8			
1982	13,0	14,9			
1983	14,5	15,7			
1984	14,9	16,5			
1985	14,9	17,4			
1986	15,1	18,0			
1987	14,1	18,1			
1988	15,5	18,6			
1989	21,4	19,3			
1990	19,4	21,1			
1991	19,7	22,8			
1992	19,7	24,5			
1993	18,9	25,4			
1994	19,3	27,1			
1995	17,6	28,5			
1996	20,1	29,2			27,4
1997	22,2	30,0			28,9
1998	21,4	30,6			25,3
1999	19,9	32,2			23,5
2000	23,0	33,5			29,3
2001			23,4	31,5	30,6
2002			20,3	32,5	27,4
2003			22,9	33,5	30,1
2004			20,1	34,5	27,6
2005				35,5	28,1
2006				36,8	32,0
2007				37,9	32,5
2008				39,5	22,9
2009				41,0	

Bron: CLE, AMS en Studiedienst Vlaamse Regering

LAI België	=	Landbouwarbeidsinkomen (federaal) (per AE)
VI	=	Vergelijkbaar Inkomen (federaal)
LAI Vlaanderen	=	Landbouwarbeidsinkomen Vlaanderen (per AE)
GVI	=	Gewestelijk Vergelijkbaar Inkomen (Vlaanderen)
NTW	=	Netto Toegevoegde Waarde (Vlaanderen)
AE	=	Arbeidseenheid

Figuur 10: Evolutie van het landbouwarbeidsinkomen (1970-2008)

Bron: CLE, AMS en Studiedienst Vlaamse regering

Tabel 13: Evolutie van het landbouwarbeidsinkomen in nominale en reële termen (1970-2004)

Evolutie van het landbouwkomen per arbeidseenheid

- in nominale termen (niet gecorrigeerd voor inflatie)

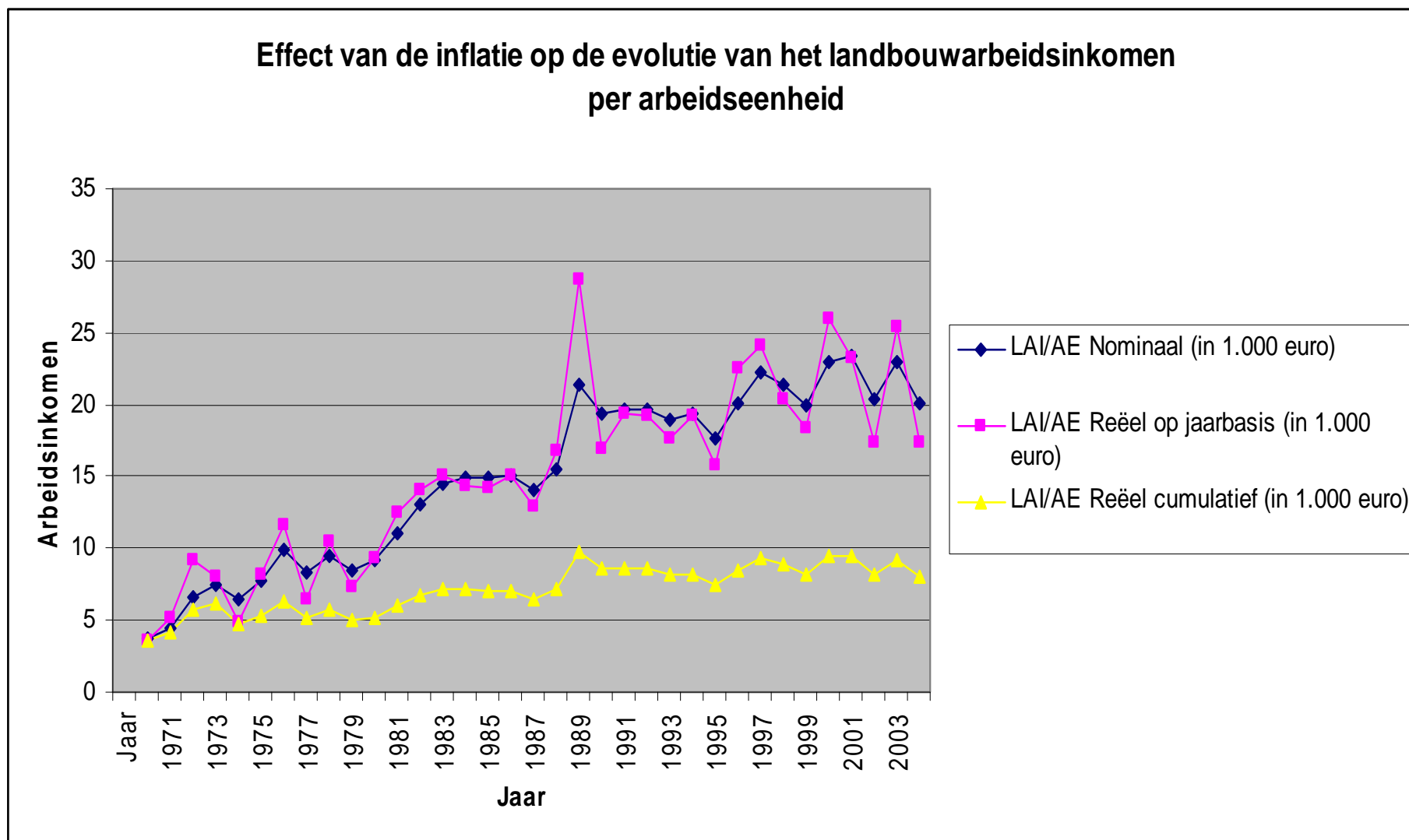
- in reële termen (wél gecorrigeerd voor inflatie)

Jaar	Inflatie op jaarbasis (in %)	LAI/AE Nominaal (in 1.000 euro)	LAI/AE Reëel op jaarbasis (in 1.000 euro)	LAI/AE Reëel cumulatief (in 1.000 euro)
1970	3,91	3,8	3,66	3,66
1971	4,34	4,5	5,11	4,16
1972	5,44	6,6	9,18	5,81
1973	6,96	7,5	7,97	6,22
1974	12,63	6,4	4,85	4,80
1975	12,84	7,7	8,21	5,27
1976	9,19	9,9	11,66	6,37
1977	7,12	8,3	6,50	5,11
1978	4,45	9,5	10,41	5,69
1979	4,50	8,5	7,28	4,96
1980	6,65	9,2	9,34	5,17
1981	7,62	11,1	12,44	5,98
1982	8,72	13,0	14,00	6,69
1983	7,68	14,5	15,02	7,18
1984	6,36	14,9	14,39	7,15
1985	4,87	14,9	14,21	6,99
1986	1,30	15,1	15,10	7,04
1987	1,55	14,1	12,97	6,52
1988	1,16	15,5	16,85	7,13
1989	3,10	21,4	28,65	9,71
1990	3,45	19,4	16,99	8,67
1991	3,22	19,7	19,38	8,68
1992	2,43	19,7	19,23	8,58
1993	2,75	18,9	17,65	8,14
1994	2,38	19,3	19,24	8,23
1995	1,47	17,6	15,82	7,45
1996	2,06	20,1	22,49	8,44
1997	1,63	22,2	24,13	9,26
1998	0,96	21,4	20,44	8,89
1999	1,12	19,9	18,31	8,23
2000	2,55	23,0	25,92	9,41
2001	2,47	23,4	23,24	9,48
2002	1,65	20,3	17,32	8,17
2003	1,59	22,9	25,42	9,16
2004	2,10	20,1	17,29	7,97
2005	2,78			
2006	1,79			
2007	1,82			
2008	4,49			
2009	0,04			

Bron: CLE, AMS en FOD Economie

Opmerking: inflatie 2009 is voorlopig
cijfer

Figuur 11: Effect van de inflatie op de evolutie van het landbouwarbeidsinkomen per arbeidseenheid (1970-2004)

5. Is leefbaarheid wel een werkbaar begrip?

5.1. Het beantwoorden van de vraag

Uit wat voorafgaat, kan worden afgeleid dat deze vraag met “ja, maar ...” beantwoord moet worden.

In de eerste plaats is daarbij vooraf:

- overeenstemming nodig over het feit dat leefbaarheid in de landbouw inderdaad hoofdzakelijk moet bezien worden in termen van voldoende inkomen;
- afstemming nodig over de vraag met welk bedrag dit voldoende inkomen zou kunnen overeenstemmen (uiteraard bekeken ten opzichte van een bepaald moment in de tijd);
- duidelijkheid vereist over het economisch niveau waarvan sprake is (micro- of bedrijfsniveau of eerder macroniveau (sector of subsector)).

Maar daarmee is de kous niet af. Het analyseren van de verzamelde informatie leidt immers tot een reeks bepalende vaststellingen. Gefocust wordt daarbij op het bedrijfsniveau omdat het op dit niveau is dat het begrip een concrete invulling moet kunnen krijgen. Het is ook op dit niveau dat verheldering van het concept gevraagd is voor de behandeling van individuele dossiers.

a. Leefbaarheid is een werkbaar begrip als het ook gehanteerd kan worden bij landbouwbedrijven die nauwelijks aan boekhouding doen

In de Vlaamse/Belgische landbouw is het (spijtig genoeg) zo dat veel boeren geen gedetailleerde boekhouding voeren. Dit is vanuit wettelijk standpunt ook niet nodig indien gebruik wordt gemaakt van de beschikbare forfaitaire inkomensbelasting- en BTW-systemen.

Anders is de situatie wanneer een landbouwbedrijf gebruik wil maken van landbouwinvesteringssteun (VLIF) of wanneer advies wordt gevraagd voor een stedenbouwkundige vergunning in agrarisch gebied (voor een nieuwe inplanting of voor het bouwen van een woning). In dergelijke gevallen moet in principe een bedrijfseconomische boekhouding kunnen worden voorgelegd. Deze kan zeer uitgebreid gevoerd zijn, maar het is eveneens zo dat men zich daar in een aantal gevallen niet te veel bij moet voorstellen. Sommige bedrijfseconomische boekhoudingen zijn immers nogal summier en niet erg analytisch. Anderzijds worden deze boekhoudingen vaak (met externe hulp) opgesteld om een bepaalde “leefbaarheid” aan te tonen en om op deze wijze de criteria te vervullen die men wenste te halen.

Het fundamentele probleem blijft dus bestaan en heeft als gevolg dat gesofisticeerde tools of instrumenten voor de evaluatie van de economische leefbaarheid moeilijk bruikbaar of zelfs onbruikbaar zijn op micro-niveau, althans voor de meeste landbouwbedrijven. Noties als bijvoorbeeld solvabiliteit, rendement op investeringen (return on investment), intern

rendement (internal rate of return) en liquiditeit blijken in de praktijk weinig gehanteerd te worden.

Een generiek werkbare benadering moet echter alle situaties kunnen omvatten. Wat vooraf gaat, resulteert derhalve in een drastische beperking van de mogelijkheden. Alleen een redelijk eenvoudige methodiek zal daarom mogelijk zijn.

b. Leefbaarheid is niet exact berekenbaar, wél benaderbaar

Wat eigenlijk gezocht wordt wanneer de leefbaarheid van een landbouwbedrijf moet worden ingeschat, is hoe deze leefbaarheid er op het moment zelf uitziet of hoe deze leefbaarheid zal evolueren in de toekomst. Onder het bekende motto van “rendementen uit het verleden bieden geen garantie voor de toekomst” is het verleden dus ondergeschikt aan heden en toekomst. Bovendien is moeilijk om te gaan met het besef dat een situatie uit het verleden “niet leefbaar” was, alleen al door van het feit dat men deze situatie niet meer kan veranderen.

De boekhouding verschaft ons alleen een kijk op het verleden. En let wel, deze informatie is belangrijk. En al biedt deze geen garantie voor de toekomst, zij verschaft in elk geval inzicht in de bedrijfsvoering uit het verleden en of men te maken heeft met een potentieel gezond bedrijf.

Om de huidige of toekomstige leefbaarheid van een landbouwbedrijf in te schatten is informatie vereist zoals deze ook in de VLIF-begroting wordt meegenomen: informatie over teelten, veebestanden, gemiddelde prijzen van grondstoffen en kosten, prijzen van verkochte producten, ... Ook toekomstige investeringen, die uiteraard van invloed zijn op de structuurparameters van een bedrijf, kunnen al worden meegenomen.

Maar de beperking zit zeker in het feit dat een reeks opbrengsten en kosten moeten worden ingeschat of dat daarvoor een gemiddelde uit het verleden moet worden genomen. De leefbaarheid die interessant is om te kennen, namelijk de toekomstige leefbaarheid op bedrijfsniveau, kan derhalve alleen worden geschat, nooit exact berekend.

c. Leefbaarheid is geen foto, maar een film

Opbrengsten, meer nog dan de kosten, kunnen van jaar tot jaar erg variëren in de landbouwsector. Dat heeft onder meer – maar niet uitsluitend – te maken met de inelasticiteit van de vraag naar de meeste van de landbouwproducten.

Voorspeld wordt dat deze variabiliteit in de komende jaren nog zou kunnen toenemen. Er wordt onder meer gesproken over “volatiliteit van prijzen als mogelijk gevolg van toenemende liberalisering en openstellen van markten”.

Een en ander heeft als gevolg dat de leefbaarheid van een bedrijf geen momentopname mag zijn. Leefbaarheid moet gezien worden over een minimale periode, zodat tijdelijke schommelingen niet te zeer zouden doorwegen in de benadering. Zo is bij de bedrijfseconomische benadering van leefbaarheid eerder ook aangegeven dat een periode van 3 jaar wellicht als een minimum observatieperiode moet worden beschouwd.

Deze “uitmiddeling” of dit werken met (voortschrijdende) gemiddelden om de leefbaarheid beter te kunnen inschatten, heeft als bijkomend voordeel dat wellicht minder schroom aan de dag gelegd moet worden bij het gebruik van gemiddelde prijzen uit het verleden voor het opstellen van een leefbaarheidsbegroting voor de toekomst.

Het feit dat leefbaarheid niet moet gezien worden als een momentopname blijkt ook uit het feit dat er op het veld of in de stal of de serre meerdere oogsten of rondes per jaar kunnen worden gerealiseerd.

d. Geen goede benadering van leefbaarheid zonder zo actueel mogelijk cijfermateriaal

De vaststelling dat voor de evaluatie van leefbaarheid best over een minimale periode van drie jaar wordt gekeken, betekent uiteraard niet dat de kwaliteit van de gebruikte basisinformatie niet van erg groot belang zou zijn.

Integendeel, juist omdat niet gewerkt kan worden met de gegevens van morgen, terwijl het toch de bedoeling is om de toekomstige leefbaarheid van een landbouwbedrijf in te schatten, is het essentieel om over de beste en dus meest actuele cijfers uit het verleden te kunnen beschikken.

Een en ander houdt bijvoorbeeld in dat het nodig zal zijn om de evolutie bij te houden van een aantal kosten en opbrengsten.

5.2. Naar een werkbaar instrument voor de inschatting van de leefbaarheid bij landbouwbedrijven

Uit wat voorafgaat, blijkt dat een evaluatie van de leefbaarheid van landbouwbedrijven mogelijk is op basis van een begrotingsmodule zoals die door het VLIF wordt gehanteerd. Deze maakt het ook mogelijk niet alleen de huidige, maar ook de toekomstige leefbaarheid te benaderen, op basis van geplande investeringen.

Anderzijds moet daarbij aandacht worden besteed aan voldoende frequente actualisatie van de basisgegevens in de begrotingsmodule. In dat verband lijkt een goede integratie van rentabiliteitsgegevens vanuit de afdeling Monitoring en Studie sowieso noodzakelijk, evenals een bijhouden van de evolutie van de nodige input- en outputprijzen (bijvoorbeeld de melkprijs).

De VLIF-begrotingsmodule is echter redelijk gedetailleerd als het gaat om de verzameling van gegevens en is daardoor ook arbeidsintensief in gebruik. Bovendien moeten de benodigde gegevens beschikbaar zijn, wat zeker niet het geval is voor alle landbouwbedrijven. Het is daarom de vraag of er geen “quick scan” mogelijk is, waarbij meer kan aangeleund worden bij al bestaande informatie, en die wel algemeen bruikbaar is, ook voor landbouwbedrijven die over weinig financiële of technische informatie beschikken.

De mogelijkheden zijn daarbij niet eindeloos. Zo zou voor een inkomensbegroting per bedrijfstype kunnen worden gedacht aan de BSS'en (Bruto Standaard Saldi), maar moet worden vastgesteld dat deze in de toekomst niet langer berekend zullen worden. In de SO's (Standaard Opbrengsten) die in de plaats komen van de BSS'en wordt geen rekening gehouden met de landbouwsteun (als bron van inkomsten) en wordt ook geen rekening gehouden met de productiekosten. Voor een leefbaarheidsinschatting die kijkt of een voldoende groot inkomen bereikt wordt, kunnen deze SO's derhalve niet worden gebruikt.

Het zal daarom nodig zijn om een andere bruikbare parameter te zoeken of te ontwikkelen. Twee mogelijkheden dienen zich daarbij aan:

- de semibrutowinst;
- het gezinsarbeidsinkomen (of arbeidsinkomen gezin), zoals per landbouwproductie berekend op basis van de resultaten van de LMN-bedrijven; dit inkomen kan tevens worden berekend per FAK, ingeval een bedrijf over meer dan 1 voltijdse familiale arbeidskracht beschikt.

Semibrutowinst

Een eerste mogelijkheid is dus het gebruik van de *semibrutowinst*, zoals elk jaar onderhandeld tussen de FOD Economie en de landbouworganisaties in het kader van de vastlegging van de forfaitaire landbouwbarema's. Hierop wordt dan de berekening van de inkomstenbelasting gebaseerd van landbouwers die niet kiezen voor een eigen bewijskrachtige boekhouding.

Om de nettowinst van een landbouwbedrijf vast te stellen, moeten de uitgaven afgetrokken worden van de ontvangsten (brutowinst). Bij het bepalen van de semibrutowinst (SBW) werden sommige bedrijfsuitgaven al in rekening gebracht; andere uitgaven – die individueel vastgesteld moeten worden – werden niet verrekend. Dit verklaart het begrip “semibrutowinst”. Het vastgestelde SBW-cijfer bevindt zich tussen een brutowinstcijfer en

een nettowinstcijfer. De SBW wordt per landbouwstreek vastgesteld op grond van een typebedrijf. Hierbij worden de gemiddelde ontvangsten van dit bedrijf verminderd met de gemiddelde uitgaven. Men houdt onder meer rekening met normale verliezen van akkerbouwproducten en veestapel.

Voor de inschatting van de leefbaarheid heeft deze berekeningswijze een aantal nadelen. Om te beginnen is zij toch erg gecompliceerd en bovendien zou ze moeten gebeuren op basis van onderhandelde cijfers. Daarnaast – en dat is essentieel met betrekking tot de benadering van het inkomen – is de positionering van de SBW tussen netto en bruto een grote handicap voor de vergelijkbaarheid met andere richtcijfers.

Gezinsarbeidsinkomen

De tweede mogelijkheid wordt verschaft door de resultatenrekeningen die in het kader van het LMN werden uitgewerkt, zoals weergegeven in Van Broekhoven E., Somers L. en Tacquenier B. (2008). Deze verschaffen inzicht in het *gezinsarbeidsinkomen* dat behaald werd in een bepaald jaar voor een bepaalde landbouwspeculatie. Dat inkomen kan in verschillende eenheden uitgedrukt zijn, naargelang van de teelt of productie: euro/ha (bijvoorbeeld voor suikerbieten), euro per geoogste hoeveelheid (100 kg) (bijvoorbeeld voor korrelmaïs), euro per are (bijvoorbeeld voor kropsla), euro per GVE (bijvoorbeeld voor alle vleesvee), euro per gemiddeld aanwezig dier (bijvoorbeeld voor vrouwelijk jongvee van zoogkoeien), euro per 100 liter melk (bijvoorbeeld voor alle melkvee), euro per afgeleverd dier (bijvoorbeeld voor zoogkoeien), euro per 100 kg verkocht dier (bijvoorbeeld voor vleesvarkens), euro per m² hokoppervlakte (bijvoorbeeld voor slachtpluimvee), ...

In elk geval verschaffen deze cijfers een goed inzicht in het inkomen dat uit de verschillende landbouwspeculaties behaald werd. Naast de mediaan (de middelste waarde van een groep getallen), worden ook de kwartielen P25 en P75 weergegeven. P75 wil bijvoorbeeld zeggen dat voor 75% van de bedrijven een waarde berekend is die lager ligt, terwijl 25% een hogere waarde heeft gerealiseerd. Voor sommige producties is het aantal waarnemingen uiteraard beduidend groter dan voor andere.

Het volstaat daarom een goed idee te hebben over welke landbouwproducties een bedrijf heeft om op basis daarvan het gezinsinkomen te schatten. Dat gezinsarbeidsinkomen is dan het bruto inkomen, waarbij naast opbrengsten ook rekening is gehouden met de variabele (of operationele) kosten en met de vaste (of structurele) kosten. Op basis van het aantal FAK's kan daarmee het arbeidsinkomen per FAK worden berekend.

Ten opzichte van de semibrutowinst heeft deze benadering het voordeel om op een representatieve steekproef van landbouwbedrijven te berusten en om relatief eenvoudig en transparant te zijn.

Besluit

De informatie uit de LMN-resultatenrekeningen heeft dus zeker potentieel om gebruikt te worden voor een “quick scan” op leefbaarheid van landbouwbedrijven, ook voor degene die over weinig financiële of technische informatie beschikken.

Het resultaat van zo een “quick scan” is dan te bezien als een gemiddeld potentieel inkomen van het landbouwbedrijf in kwestie of per FAK van dit bedrijf, op basis van de daarbij in aanmerking genomen producties. Dit gemiddeld potentieel inkomen kan ook gebenchmarkt worden ten opzichte van de P25- en P75-kwartielen.

Opmerkingen

1. Zo’n via “quick scan” berekend gemiddeld potentieel inkomen kan sterk verschillen van de financiële resultaten van hetzelfde bedrijf gedurende een welbepaald jaar. Dit is het gevolg van de variabiliteit van het landbouwincome waarnop ook gewezen is in hoofdstuk 2.3.
2. Om te kunnen besluiten of een bepaald arbeidsinkomen per gezin of per FAK als leefbaar moet worden ingeschat, moet consensus worden bereikt over het bedrag dat daar moet tegenover staan.
3. Voor een goede betrouwbaarheid is eerder in deze studie aanbevolen om voor de benadering van leefbaarheid toch best cijfermateriaal over een periode van (minimum) 3 jaar in acht te nemen.
4. Een punt van aandacht is misschien wel de gehanteerde wijze van afschrijven. Zo resulteert een afschrijving op vervangingswaarde immers in een hogere kost dan een afschrijving op gebruikswaarde of een zogenaamde gereduceerde afschrijving. Hogere kosten betekent dan weer een lager inkomen. Er moet dus worden bezien in welke mate een hogere afschrijving op het arbeidsinkomen weegt.
5. In geval een landbouwbedrijfsleider een “quick scan” zou willen uitvoeren op het eigen bedrijf, kan hij uiteraard zelf beslissen welke producties hij daarvoor in aanmerking wil nemen.
6. Maar ook de overheid zou zich van een “quick scan” kunnen bedienen. Dat zou bijvoorbeeld aan de orde kunnen zijn ingeval men de landbouwbedrijven op leefbaarheid zou willen scannen. Maar er is misschien ook potentieel in het kader van de toekenning van investeringssteun of bij de adviesverlening voor stedenbouwkundige vergunningen in agrarisch gebied. In dat geval kan voor de productiegegevens nog bezien worden of deze via het Agentschap voor Landbouw en Visserij (ALV/MIB) en/of via het Federaal Agentschap voor de Veiligheid van de Voedselketen (FOD Volksgezondheid/FAVV/Veeportaal) kunnen worden ingelezen. Informatie over de gemiddelde veebezetting is in principe ook voorhanden bij de Vlaamse Landmaatschappij (VLM/Mestbank).

5.3. Evaluatie van de leefbaarheid bij landbouwbedrijven met voldoende financiële informatie

Sterk vereenvoudigd kan zo'n evaluatie gebeuren op basis van vier begrippen die ook in een traditionele economische context gebruikt worden:

- de liquiditeit (kan het bedrijf op korte termijn zijn betalingsverplichtingen nakomen?);
- de solvabiliteit (kan het bedrijf ook op lange termijn zijn betalingsverplichtingen nakomen?);
- de rentabiliteit (heeft het bedrijf voldoende winstpotentieel? is het bedrijf in staat om zijn activiteiten voort te zetten en op deze wijze zijn doelstellingen te verwezenlijken?);
- de toegevoegde waarde (is het verschil tussen de output en de input van het bedrijf voldoende groot? kunnen naast bijvoorbeeld kapitaalkosten ook alle arbeidskosten worden gremunereerd en blijft er daarnaast ook nog winst?).

Aan de hand van een ratio-analyse kan een bedrijf op deze vier begrippen beoordeeld worden. Tabel 14 geeft aan welke ratio's zoal gehanteerd worden.

Tabel 14: Gangbaar voor de beoordeling van de gezondheid van bedrijven gehanteerde ratio's

Liquiditeit	Current ratio Quick ratio of Acid test ratio Nettobedrijfskapitaal
Solvabiliteit	Schuldgraad Eigenvermogensgraad
Rentabiliteit	Bruto- en nettoverkoopmarge Rentabiliteit van de activa Rentabiliteit van het eigen vermogen
Toegevoegde waarde	Toegevoegde waarderatio

Bron: De Punt en Faculteit Economie en Bedrijfskunde Universiteit Gent (2004)

Zonder in te gaan op de exacte definitie van deze ratio's, wordt bij een gezond en dus leefbaar bedrijf geoordeeld:

- op het vlak van liquiditeit: dat de current ratio en de acid test ratio groter moeten zijn dan 1; het netto bedrijfskapitaal daarentegen moet positief zijn; anderzijds is een te hoge liquiditeit evenmin gunstig, aangezien dit erop kan wijzen dat te veel middelen zijn vastgelegd in voorraden of vorderingen.
- op het vlak van solvabiliteit: dat in de ideale situatie het vreemd vermogen ongeveer $\frac{2}{3}$ ^{de} of 66% uitmaakt van het totale vermogen en het eigen vermogen dus gelijk is aan $\frac{1}{3}$ ^{de} van het totale vermogen; het totale vermogen van een bedrijf bestaat idealiter uit $\frac{1}{3}$ ^{de} vreemd vermogen op korte termijn, $\frac{1}{3}$ ^{de} vreemd vermogen op lange termijn (het totaal aan vermogen is dan $\frac{2}{3}$ ^{de}) en $\frac{1}{3}$ ^{de} eigen vermogen.
- op het vlak van rentabiliteit: dat een bedrijf voldoende winst moet kunnen maken om als bedrijf op de lange termijn te kunnen blijven bestaan.
- op het vlak van toegevoegde waarde: dat een bedrijf voldoende waarde moet toevoegen aan de goederen en diensten die het bedrijf binnenkomen.

5.4. Gebruik van andere instrumenten voor de evaluatie van de leefbaarheid van landbouwbedrijven

Hiervoor komen vooral landbouwbedrijven in aanmerking die *naast voldoende financiële ook voldoende technische bedrijfsinformatie* verzamelen.

a. Gebruik van exploitatierekeningen

Deelrekeningen per exploitatierichting maken het mogelijk om de performantie van de verschillende productietakken individueel te bekijken en onderling te vergelijken.

Zo'n exploitatierekening geeft al een sterke indicatie aan de landbouwer over de positieve of negatieve bijdrage van een productietak in het algemene bedrijfsresultaat.

b. Gebruik van afgeleide financiële ratio's

Dergelijke ratio's kunnen naargelang van de bedrijfssituatie ontwikkeld worden om dieper inzicht te verschaffen.

Zo kan bijvoorbeeld de netto toegevoegde waarde bekeken worden per hectare gebruikte grond, of per aantal GVE's of per VAK of per effectief gewerkt arbeidsuur.

c. Gebruik van technische ratio's

In de moderne landbouw blijkt kostenbeheersing bijzonder belangrijk te zijn om de rentabiliteit van het bedrijf te kunnen blijven garanderen. Kostenbeheersing hoort ook bij het plaatje van schaalvergroting.

Technische ratio's zijn in elk geval een hulp en in veel gevallen een noodzaak om de productiekosten onder controle te kunnen houden.

Enkele voorbeelden: gebruikte hoeveelheid energie of grondstof per geproduceerde hoeveelheid product, aantal biggen/zeug, gewerkte tractoruren per tijdseenheid of per hectare, veterinaire kosten per dier,

d. Benchmarking en duiding

Gegevens over het eigen bedrijf krijgen vaak pas ten volle hun betekenis als ze vergeleken kunnen vergeleken worden met die van collega's. Dat kan gebeuren op basis van gegevens uit de vakpers, op basis van onderzoeksresultaten of via onderlinge contacten. Aan de bij het LMN aangesloten landbouwbedrijven wordt bijvoorbeeld per hoofdproductierichting een "vergelijkende bedrijfsuitslag" ter beschikking gesteld.

Naast benchmarking is duiding essentieel. Voor een bedrijfsleider is een cijfer of ratio pas nuttig als het ook juist geïnterpreteerd kan worden. Aan dit laatste aspect wordt vaak te

weinig aandacht besteed. Soms is het ook een kwestie van onvoldoende economische of technische bagage van de betrokkene of van zijn omkadering.

e. Risico-inschatting

Aan het inschatten van de technische of financiële kwetsbaarheid van een klassiek Vlaams landbouwbedrijf wordt vandaag erg weinig of geen aandacht besteed.

Zo kan bijvoorbeeld berekend worden welke prijs een landbouwer voor een landbouwspeculatie (bijvoorbeeld: melk) moet ontvangen om al zijn kosten te kunnen betalen inclusief die voor kapitaal en interesten. Een tweede minimumprijs weerspiegelt de terugbetaling van kosten en interesten, maar zonder de kosten voor kapitaal. Eerder werd hieraan gerefereerd als respectievelijk de kritische opbrengstprijs (KOP) en de bodemopbrengstprijs (BOP).

f. Financiële ratio's bij investeringen

Enkele bekende zijn de Net Present Value (NPV), de Internal Rate of Return (IRR) en de Return On Investment (ROI).

NPV

De NPV (of Netto Contante Waarde) is een indicator voor de waarde die uit een investering zal voortvloeien. Hij wordt berekend door de verwachte uit de investering voortvloeiende kasstromen te schatten (vaak jaar per jaar) en deze bedragen te verdisconteren naar het heden (de kapitaalkosten worden telkens afgetrokken). Dit resultaat wordt de Contante Waarde genoemd. Hiervan worden de aanvankelijke investeringen dan afgetrokken en het eindresultaat is dan de NPV.

Als de NPV-methode resulteert in een positief bedrag, zou het project of de investering ondernomen moeten/kunnen worden.

IRR

Andere benamingen: discounted cash flow rate of return (DCFRROR) en rate of return (ROR).

De IRR is een indicator voor de efficiëntie, de kwaliteit of de opbrengst van een investering. Het woord “internal” slaat daarbij op het feit dat geen rekening wordt gehouden met de omgevingsfactoren (te betalen interest, inflatie). In feite wordt hier berekend hoeveel het kapitaal opbrengt door het in deze investering te stoppen.

Een investering wordt als acceptabel beschouwd, wanneer de IRR hoger is dan een vastgelegd minimumbedrag. Vaak is dit de kost van het kapitaal om de investering te doen.

Aan het nuttig gebruik van de IRR zijn wel een aantal beperkingen en voorwaarden gebonden.

ROI

De ROI geeft de verhouding weer tussen het rendement (van de investering) en de investering zelf. Men kan hier dus spreken van de verhouding tussen het inkomen dat uit de investering

voortvloeit en de waarde van de investering. De ROI geeft derhalve een antwoord op de vraag hoeveel euro men terugkrijgt per (extra) euro die men in een investering stopt.

De ROI is vrij eenvoudig te bepalen wanneer het zowel bij de investering als bij het gegenereerde inkomen gaat om bedragen die rechtstreeks te berekenen zijn.

Opmerking:

Voor de Vlaamse landbouwsector en in het kader van investeringen, lijkt vooral de ROI bruikbaar, vanwege de duidelijkheid waarvoor deze ratio staat en de relatieve eenvoud in de berekeningswijze.

6. Samenvatting

In de context van deze studie moet leefbaarheid gezien worden als economische leefbaarheid. Ondanks deze precisering blijkt duidelijk dat leefbaarheid geen wel omlijnd kwantificeerbaar begrip is en dat het vele gezichten kan hebben. Een aantal van deze gezichten zijn in detail beschreven.

Dominant in de analyse is de vaststelling dat leefbaarheid zeer sterk gekoppeld wordt aan inkomen, zowel op het vlak van een mogelijke minimumdrempel als op het vlak van een gewenst niveau. Alleen de banksector en Boeren op een Kruispunt vzw relativeren deze rechtstreekse koppeling.

De tijdsdimensie is belangrijk bij de benadering van het landbouwincome: dit inkomen is immers geen constante. Tussen sectoren, subsectoren en bedrijven kunnen de inkomensverschillen van jaar op jaar zo belangrijk zijn dat een observatie of gemiddelde over drie jaar een minimum lijkt.

Om de verschillende benaderingen van leefbaarheid te analyseren is het ook nodig geweest om goed te kijken naar de specifieke doelstellingen ervan. Bij de gebruikte criteria was het nodig om te duiden waar de cijfers voor staan vooraleer ze vergelijkbaar te maken met elkaar.

Uit de studie blijkt dat de bepaling van welk niveau van leefbaarheid moet worden bereikt vooral een kwestie is van keuzes maken. Wat is een redelijk inkomen en hoe stabiel moet dit inkomen zijn in de tijd? Eenmaal de norm bepaald, kan de leefbaarheid aan de hand van de bedrijfsgegevens worden geëvalueerd.

Een punt van aandacht is de ontwikkeling van het landbouwincome en dus van de leefbaarheid van de landbouwbedrijven over de laatste decennia. Uit de macro-economische cijfers blijkt immers dat dit macro-economisch landbouwincome zich ten aanzien van het Gewestelijk Vergelijkbaar Inkomen (GVI) gestaag verslechtert.

De vraag of leefbaarheid een werkbaar begrip is, wordt met “ja, maar ...” beantwoord. Deze aarzeling is een gevolg van enkele vaststellingen. Enerzijds is er het feit dat het begrip leefbaarheid alleen bruikbaar is als het ook kan worden gehanteerd bij landbouwbedrijven die nauwelijks aan boekhouding doen. Anderzijds is leefbaarheid niet exact berekenbaar, maar wel benaderbaar, en moet leefbaarheid niet zozeer gezien worden als een foto, maar eerder als een film. Ook de actualiteit van het gebruikte cijfermateriaal is van groot belang.

In deze studie wordt voorgesteld om de leefbaarheid van landbouwbedrijven door middel van verschillende tools te benaderen, afhankelijk van de op bedrijfsniveau beschikbare informatie. De volgende drie situaties worden daarbij onderscheiden.

In *eerste instantie* wordt als werkinstrument voor *alle bedrijven* - ook degene die geen bedrijfseconomische of andere uitgewerkte boekhouding voeren - aan een “*quick scan*”-module gedacht. De inschatting van het theoretisch arbeidsinkomen zou dan kunnen gebeuren door de productiegegevens te koppelen aan de resultatenrekeningen zoals deze aan de hand van de LMN-boekhoudingen worden berekend.

Zo'n "quick scan" geeft dan als resultaat een gezinsarbeidsinkomen uit landbouwactiviteiten, als som van de arbeidsinkomens uit de diverse landbouwproducties. Door dit inkomen te delen door het aantal op het bedrijf werkende FAK's, wordt dan het arbeidsinkomen/FAK bepaald. Dit moet dan getoetst worden aan de norm. Hoewel dit inkomen dus een geschat theoretisch gemiddelde is, bestaat de mogelijkheid dit te relativeren. Op basis van de beschikbare data kan dit immers gespiegeld worden aan het P25 en het P75. Het kan ook gebufferd worden door het gemiddelde te nemen over 3 jaar.

Van belang is zeker dat ook zou kunnen worden gezien in welke mate zo'n "quick scan" gebruikt zou kunnen worden voor de ADLO-adviesverlening voor stedenbouwkundige vergunningen in agrarisch gebied en zelfs voor de beslissing over de toekenning van investeringssteun in het kader van het VLIF. Uiteraard gaat zo'n "quick scan" veel minder diep dan de huidige VLIF-begroting en staat hij daardoor toch minder dicht bij de individuele bedrijfssituatie. Maar het is misschien ook een kwestie van doelstellingen, keuzes maken en bekijken van transactiekosten. Ingeval een zo'n "quick scan" in dit kader als een opportuniteit wordt gezien, zal het uiteraard nodig zijn om het systeem verder uit te werken en te testen en daarover overleg te hebben met de landbouworganisaties.

Het eventuele gebruik van dezelfde methodologie door verschillende diensten sluit niet uit dat deze diensten verschillende normen zouden gebruiken. Zo zou ADLO in het kader van de eerder vermelde adviesverlening een nagenoeg voltijdse landbouwbedrijvigheid als criterium kunnen handhaven, terwijl op het niveau van VLIF een landbouwactiviteit van minstens 50% (dus de facto een halve FAK) zou kunnen volstaan.

De "quick scan"-module is transparant in zijn methode en zou in die vorm ook ter beschikking gesteld kunnen worden van landbouwers die dat wensen.

In *tweede instantie* moet gedacht worden aan de evaluatie van de leefbaarheid bij landbouwbedrijven met *voldoende financiële informatie*. Voor die bedrijven kan verder gedacht worden dan in termen van arbeidsinkomen alleen. Een dergelijke evaluatie heeft geen nood aan nieuwe instrumenten. *Klassiek* wordt hier ingezoomd op 4 begrippen: liquiditeit, solvabiliteit, rentabiliteit en toegevoegde waarde. Voor elk van de begrippen staan ratio's ter beschikking en bestaan er aanbevelingen over de interpretatie van de cijfers (ratio-analyse).

In *derde instantie* wordt gewezen op een *arsenaal andere instrumenten* dat voor de evaluatie van leefbaarheid kan worden aangesproken. Voor het gebruik van deze instrumenten is veelal *voldoende boekhoudkundige en technische bedrijfsinformatie* noodzakelijk. Dankzij deze instrumenten kan men nog *meer in de diepte* gaan.

Het onderscheiden van instrumenten op 3 niveaus van beschikbaarheid van data op bedrijfsniveau kan in de praktijk worden gebruikt om voor die drie situaties verbeteringen voor te stellen. Met verbetering wordt dan bedoeld: een verhoogd niveau van inzicht in de leefbaarheid van het eigen landbouwbedrijf. Van dit betere inzicht wordt verondersteld dat het de landbouwer kan helpen evolueren in de richting van een ondernemerschap dat beter gewapend is ten aanzien van toekomstige uitdagingen.

Hoewel het logisch was om het begrip leefbaarheid binnen de context van deze studie vanuit economische hoek te belichten, lijkt het nuttig om in de toekomst en in een breder kader ook meer aandacht te besteden aan de sociale en ruimtelijke (leefmilieugerelateerde) aspecten van leefbaarheid van de Vlaamse landbouw.

7. Mogelijke vervolgstappen

In het kader van het verder concreet vorm geven aan en gebruik maken van het begrip economische leefbaarheid worden volgende thema's nuttig geacht voor toekomstig studiewerk:

- uitwerken van een systematiek voor de minimale dimensionering van enkele gespecialiseerde land- en tuinbouwbedrijven (voltijds) op basis van het realiseren van een bepaald vooropgesteld inkomen (soort eenvoudige rekenmodule);
- uitwerken en testen van de werkbaarheid van een "quick scan"-module voor de snelle beoordeling van de leefbaarheid van landbouwbedrijven; dit testen kan gebeuren door de module toe te passen op de LMN-bedrijven om er de leefbaarheid van te evalueren;
- ingeval het testen van de werkbaarheid van een "quick scan" op de LMN-bedrijven als positief wordt beoordeeld, analyseren of zo'n module zou kunnen beantwoorden aan de noden van ADLO en VLIF;
- analyseren van de inkomenseffecten bij LMN-bedrijven bij afschrijving op gebruikswaarde in plaats van op vervangingswaarde; op basis hiervan eventueel aanpassingen doorvoeren in de "quick scan"-module; het is ook mogelijk de inkomenseffectenanalyse eerst uit te voeren en de resultaten daarvan rechtstreeks te integreren in de module;
- uitgebreider rapporteren over inkomenscijfers: frequentiedistributie algemeen, frequentiedistributie landbouw en tuinbouw apart, frequentiedistributie per hoofdsector, netto bedrijfsresultaat/arbeidsinkomen bedrijfsleider/familiaal arbeidsinkomen/(totaal) arbeidsinkomen/bedrijfsinkomen, arbeidsinkomen/VAK en andere ratio's;
- studie van de evolutie van de financiële structuur van land- en tuinbouwbedrijven (methode Colson, Blogowski, Dechambre, Chia et al.), risico-inschatting op basis van deze structuur, berekening van enkele gerelateerde ratio's (cfr. studie door Huyghe F. (1995b)).

Gecontacteerde personen

De volgende personen hebben in de vorm van discussie of door informatie ter beschikking te stellen een erg nuttige bijdrage geleverd:

BAERT Margriet	Departement Landbouw en Visserij/ADLO
BRAEKMAN Pascal	Boeren op een Kruispunt vzw
COPPENS Elke	Agentschap voor Landbouw en Visserij/SI/VLIF
DE LAPORTE Jozef	Landbouwkrediet
DEMUYNCK Els	Departement Landbouw en Visserij/AMS
DE SCHRYVER Johan	Agentschap voor Landbouw en Visserij/SI/VLIF
DEUNINCK Joeri	Departement Landbouw en Visserij/AMS
FOCKE Riccy	Boeren op een Kruispunt vzw
HUYGHE François	Studiedienst Boerenbond
MEERSCHMAN Mark	Departement Landbouw en Visserij/ADLO
SOMERS Luc	Departement Landbouw en Visserij/AMS
SWENNEN Jacky	SBB
VAN BROEKHOVEN Ester	Departement Landbouw en Visserij/AMS
VAN DEN BOSSCHE An	Departement Landbouw en Visserij/AMS

Bijkomende dank gaat bovendien naar Dirk VAN GIJSEGHEM, Leen BAS, Anne VUYLSTEKE, Astrid STROOBANDT en Tom VAN BOGAERT (allen Departement Landbouw en Visserij/AMS) en naar Johan VERSTRYNGE en Fatima TIGRA (beiden Departement Landbouw en Visserij/ADLO) voor hun erg gewaardeerde inhoudelijke en redactionele bijdrage aan de definitieve tekst van deze studie.

Bibliografie

Achten J. (2009) *Financieel management bij te lage melkprijzen*. Melkveebedrijf, nr. 4, management, p. 5-7.

ADLO (2008) *Beoordelingskader – Beoordeling stedenbouwkundige vergunningen in de agrarische gebieden*. Departement Landbouw en Visserij, afdeling Duurzame Landbouwwontwikkeling, intern document, 94 p.

AMS (2008) *Voorbeelduitslag Akkerbouw 2007 - Landbouwmonitoringsnetwerk*. Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, intern document.

AMS (2008) *Vergelijkend bedrijfsrapport Akkerbouw 2009 - Landbouwmonitoringsnetwerk*. Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, intern document.

Bergen D. (2009a) *Landbouwindicatoren voor opvolgen van Vlaanderen in Actie*. Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, interne nota, 9 p.

Bergen D. (2009b) *Zelfredzaamheid in de landbouw – Voer voor discussie*. Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, discussiedocument, 30 p.

Bernaerts E., Coulier T. en Demuynck E. (2009) *Rentabiliteitsrapport Land- en tuinbouw 2007*. Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, rapport, 89 p.

Boer&Tuinder (2009) *Eerst beter, dan groter*. Rubriek Actie-Reactie door Broeckx P., editie van 18 september 2009, p. 15.

Boer&Tuinder (2009) *Omzet 2009 daalt met 10%*. Artikel door Huyghe F., editie van 2 oktober 2009, p. 6-7.

Boer&Tuinder (2009) *GLB: uw gezinspolis voor voldoende, kwaliteitsvol en betaalbaar voedsel en voor een leefbaar platteland*. Artikel, editie van 30 oktober 2009, p. 4.

Bogaert S., Deconinck M. en Le Roy D. (1999) *Ontwikkeling en toepassing van indicatoren voor een duurzame landbouw in België. sectoriële benadering (landbouw en transport)*. Federale diensten voor wetenschappelijke, technische en culturele aangelegenheden (DWTC), Project HL/DD/17, Ecolas N.V., samenvatting, 7 p.

Caron P. en Le Cotty T. (2006) *A review of the multifunctionality and their evolution - European Series on Multifunctionality, n°10, 2006, general conclusion, p. 175-179*.

De Laporte J. (2007) *Financiering van het land- en tuinbouwbedrijf van de toekomst*. Landbouwkrediet, powerpointpresentatie Gent op 07/02/2007, 41 p.

De Laporte J. (2008) *Toekomstvisie Landbouwkrediet op de financiering van de veehouderij*. Landbouwkrediet, powerpointpresentatie Waasland op 08/12/2008, 29 p.

Demuyne E. en Bernaerts E. (2005) *Regionale rekeningen van de landbouw*. Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie Land- en Tuinbouw, afdeling Monitoring en Studie, rapport, 44 p.

De Punt en Faculteit Economie en Bedrijfskunde Universiteit Gent (2004) *MISEC - Managementinstrumenten voor de sociale economie*, vijfde module, financiële analyse en ratio-analyse, 43 p.

De Schryver J. (2006) *Agendapunt: overleg VLIF over levensvatbaarheid bedrijven*. Vergadering DULO, 30 oktober 2006, intern document, 3 p.

Deuninck J. (2009) *Impact van rechtstreekse steun op het bedrijfsinkomen*. Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, paper, 24 p.

Devisch N. (1994) *De armoedeproblematiek in de land- en tuinbouw*. Boerenbond, 7 p.

D'hooghe J. en Campens V. (2009) *Handleiding ter berekening van de Standaard Opbrengsten in Vlaanderen*. Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, intern document, 50 p.

Encyclo (---) *Online encyclopedie*.
<http://www.encyclo.nl>

Federale Overheid (2009) *Hoeveel bedragen de minimumuitkeringen en het minimumloon? Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting*, Feiten en cijfers, 16 p.

Goffinet R. (1989) *Analyse van de relaties tussen de rendabiliteit, de oppervlakte, de economische dimensie en het aantal arbeidskrachten van de landbouwbedrijven*. Landbouw-Economisch Instituut (LEI), publicatie nr. 54.

Huyghe F. (1993) *Het leefbaar familiaal bedrijf*. Boerenbond, Algemene diensten, intern document, 13 p.

Huyghe F. (1994) *De positie van het gezinsbedrijf*. Boerenbond, bijdrage studiedag Stichting Lodewijk de Raet over "De toekomst van het gezinsbedrijf", 13 p.

Huyghe F. (1995a) *Problematiek inkomen en inkomensongelijkheid in land- en tuinbouw*. Boerenbond, tekst studiedriedaagse crisis en armoede in de landbouw, 13 p.

Huyghe F. (1995b) *Evoluties in de financiële structuur van land- en tuinbouwbedrijven*. Boerenbond, tekst studiedriedaagse crisis en armoede in de landbouw, 26 p.

Keyzer, M. (2002) *Managing multifunctionality in towns and countryside: considerations for CAP reform*. Paper presented at the International Expert Meeting 'Multifunctionality and the WTO negotiations on agriculture', Clingendael, Den Haag, 7 oktober 2002, 8 p.

Klijn J.A. (2008) *Onder de groene zoden : verdwijnt de landbouw uit Nederland en Europa? – Feiten, cijfers, argumenten, verwachtingen, en zoekrichtingen*. Wageningen UR, Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu (WOt), rapport 68, 59 p.

- Landbouwkrediet (2009) 2009 - *Vertrouwensindex landbouw*. Publicatie, 27 p.
- Landbouwleven (2009) *Forfaitaire landbouwbarema's, inkomsten 2008*. Artikel, editie van 16 oktober 2009, p. 7-12.
- Massink H. en Meester G. (2002) *Boeren bij vrijhandel – De Nederlandse agrosector bij handelsliberalisatie en EU-uitbreiding : een verkenning*. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV), 49 p.
- Meerschman M. (2007) *Ruimtelijke ordening in Vlaanderen*. Persoonlijke tekst in kader van cursus, 22 p.
- Meester G. (2004) *Naar een nieuw evenwicht tussen markt en overheid*. Coreferaat in Silvis H. (2004), p. 15-24.
- OECD (2001) *Multifunctionality – Towards an Analytical Framework – Agriculture and Food*. Organisation for economic co-operation and development, rapport, 159 p.
- Oostindie H., Roep D. en Renting H. (2006) *Definitions, references and interpretations of the concept of multifunctionality in The Netherlands*, European Series on Multifunctionality, n°10, 2006, p. 41-81.
- Silvis H. (2004) *Landbouwbeleid: waarom eigenlijk?* Landbouw-Economisch Instituut (LEI), Rapport met bijdragen van Van Bruchem C., Meester G. en Strijker D., 26 p.
- Sociale economie (----) *Portaalsite van de sociale economie in Vlaanderen en Nederlandstalig Brussel*, <http://www.socialeconomie.be/>
- Stedula (2006) *Erven van de toekomst – Over duurzame landbouw in Vlaanderen*. Steunpunt Duurzame Landbouw, eindrapport, eindredactie door Dessen J. en Nevens F., 249 p.
- Strijker D. (2004) *Prijs- en inkomensbeleid is nog steeds noodzakelijk*. Coreferaat in Silvis H. (2004), p. 25-28.
- Universiteit Gent / Vakgroep Landbouweconomie en Idea Consult (2007) *Toestandrapport voor verbrede landbouw – Analyse van de beschikbare informatie inzake de verschillende groepen verbrede landbouwactiviteiten*. Rapport op verzoek van Vlaamse Overheid, Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, 83 p.
- Van Bossuyt P. (2005) *Boerenbond maakt werk van een dynamisch platteland met een diversiteit aan land- en tuinbouw*. Boerenbond, Studiedienst, presentatie Gembloux op 30 november 2005, 8 p.
- Van Broekhoven E., Somers L. en Tacquenier B. (2008) *Overzicht van de boekhoudkundige resultaten van 718 land- en tuinbouwbedrijven – Boekjaar 2006 – Landbouwmonitoringsnetwerk*. Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, rapport, 129 p.

Van Broekhoven E., Somers L. en Tacquenier B. (2009) *Overzicht van de boekhoudkundige resultaten van 732 land- en tuinbouwbedrijven – Boekjaar 2007 – Landbouwmonitoringsnetwerk*. Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, rapport, 138 p.

Van Bruchem C. (2004) *Landbouwbeleid, waarom ook alweer?* Referaat in Silvis H. (2004), p. 5-14.

Van Dale (2006) *Woordenboek der Nederlandse taal*.

Van Hecke E. en Marx A. (1999) *Boeren in de knel: armoede in de landbouw*. Koning Boudewijnstichting, Brussel, 82 p.

Van Huylebroeck G. (----) *Cursus Agrarische bedrijfseconomie*. Universiteit Gent, Faculteit Bio-ingenieurswetenschappen, hoofdstuk 2 : bedrijfs- en productiesystemen in de landbouw, 34 p.

VILT (2009) *Help ons boeren in nood te helpen*. Interview Riccy Focke – Boeren op een kruispunt, 16 november 2009.

Vlaamse Overheid (2009) *De randvoorwaarden in het gemeenschappelijk landbouwbeleid*. Beleidsdomein Landbouw en Visserij, Agentschap voor Landbouw en Visserij (ALV), afdeling Markt- en Inkomensbeheer (MIB), brochure, 48 p.

VLIF (2008) *Vlaams Landbouwinvesteringsfonds 2007*. Vlaams Landbouwinvesteringsfonds, jaarrapport, 171 p.

VLIF (2009) *Vlaams Landbouwinvesteringsfonds - Activiteitenverslag 2008*. Vlaams Landbouwinvesteringsfonds, jaarrapport, 138 p.

Vuylsteke A., Carels K., Van Gijsegem D. en Bergen D. (2009) *Landbouw en ondernemerschap*. Departement Landbouw en Visserij, afdeling Monitoring en Studie, paper, 42 p.

Wikipedia (----) *De vrije encyclopedie*.
<http://nl.wikipedia.org>

Zahrnt V. (2009) Public money for public goods: winners and losers from the CAP reform. European Centre for International Political Economy (ECIPE), working paper No. 08/2009, 37 p.

Afkortingenlijst

AE	Arbeidseenheid
AI	Arbeidsinkomen
ALV	Agentschap voor Landbouw en Visserij
ADLO	afdeling Duurzame Landbouwontwikkeling (van DLV)
ADSEI	Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (van FOD Economie, KMO, Middenstand en Energie) (= vroegere NIS)
ALVB	afdeling Landbouw- en Visserijbeleid (van DLV)
AMS	afdeling Monitoring en Studie (van DLV)
BAS	bedrijfsadviessysteem
BI	Bedrijfsinkomen
BSS	Bruto Standaard Saldo
BTW	Belasting op de Toegevoegde Waarde
CAO	Collectieve Arbeidsovereenkomst
CAP	Common Agricultural Policy
CLE	Centrum voor Landbouweconomie
EC	Europese Commissie
ECIPE	European Centre for International Political Economy
EEG	Europese Economische Gemeenschap
EG	Europese Gemeenschap
EGE	Europese Grootte-Eenheid
EU	Europese Unie
EUR	euro
FADN	Farm Accountancy Data Network
FAI	Familiaal Arbeidsinkomen
FAK	Familiale Arbeidskracht
FAVV	Federaal Agentschap voor de Veiligheid van de Voedselketen
FOD	Federale Overheidsdienst
GGMI	Gewogen Gemiddeld Minimum Inkomen
GGMMI	Gewaarborgd Gemiddeld Minimum Maandinkomen
GGO	genetisch gemodificeerd organisme
GLB	Gemeenschappelijk Landbouwbeleid
GMO	Gemeenschappelijke Markt Ordening
GVE	Grootvee-eenheid
GVI	Gewestelijk Vergelijkbaar Inkomen
ILB	Informatienet inzake Landbouwboekhoudingen
INR	Instituut voor Nationale Rekeningen (van NBB)
IRR	Internal Rate of Return
LEI	Landbouw-Economisch Instituut
LAI	Landbouwarbeidsinkomen
LNV	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (Nederland)
MIB	afdeling Markt- en Inkomensbeheer (van ALV)
NBB	Nationale Bank van België
NBR	Netto bedrijfsresultaat
NIS	Nationaal Instituut voor de Statistiek (nu ADSEI)
NPV	Net Present Value
NTW	Netto Toegevoegde Waarde
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development

RI	Referentie-Inkomen
RICA	Réseau d'Information Comptable Agricole
ROI	Return On Investment
SBW	Semibrutowinst
SI	afdeling Structuur en Investerings (van ALV)
SO	Standaard Opbrengst
TBC	Terugbetalingscapaciteit
VAI	Vergelijkbaar (Arbeids)Inkomen
VAK	Volle of Volwaardige of Voltijdse Arbeidskracht
VLIF	Vlaams Landbouwinvesteringsfonds
VLM	Vlaamse Landmaatschappij
WTO	World Trade Organisation